

”MULLE, MULLE – JA SOSIAALILUUKULLE”

PALKKATYÖKÖYHYDEN
TALOUDELLISET KUSTANNUKSET
VERONMAKSAJILLE

PALVELUALOJEN AMMATTILIITTO PAM NIINA TANNER

Palvelualojen ammattiliitto PAM

Palvelualojen ammattiliitto PAM, julkaisu 1/2017

ISSN 2242-5462

ISBN 978-952-9721-00-9

Lönnberg Oy, 2017

TIIVISTELMÄ

Tämän keskustelunavauksen tarkoituksena on tuoda näkyväksi sitä, miten, kuinka paljon ja millä seurauksilla Suomessa maksetaan erilaisia sosiaalisia tulonsiirtoja vaillinaisen ansiotulotason kompensoimiseksi. Tavoitteena on ensinnäkin muodostaa mahdollisimman tarkka käsitys siitä, millaisilla sosiaalisilla tulonsiirroilla elämiseen riittämättömiä ansiotuloja korvattiin vuonna 2015 ja missä määrin. Toiseksi, kyseisten tukien laajuus halutaan suhteuttaa Palvelualojen ammattiliiton suurimman toimialan eli kaupan yleiseen kannattavuuteen Suomessa.

Tarkastelun keskiöön on nostettu kaupan alan suurin yksittäinen toimiala vähittäiskauppa, joka on tunnettu muun muassa matalista palkoista, suuresta osa-aikaisten työntekijöiden määrästä sekä naisvaltaisuudesta. Kartoituksessa hyödynnetään keskeisten yhteiskunnallista tietoa tuottavien toimijoiden (Kela, Finanssivalvonta, THL, Tilastokeskus) valmiiksi tuottamaa aineistoa sekä erilaisten tilastotietokantojen (Kelasto, StatFin, Eurostat) mahdollistamia laskelmia. Selvityksen inspiraationa toimivat etenkin Yhdysvalloissa tehdyt tutkimukset, joissa on tuotu päivänvaloon sellaisia liiketoiminnan muotoja, jotka ovat samanaikaisesti erityisen tuottoisia, mutta joista maksettava palkka on niin vaatimaton, että työntekijät joutuvat turvautumaan yhteiskunnan taloudelliseen tukeen.

Tässä selvityksessä kävi ilmi, että Suomessa maksettiin vuonna 2015 lähes 400 miljoonan euron edestä sellaisia sosiaalisia tulonsiirtoja, jotka on mahdollista tulkita vaillinaisten palkkatulojen kompensoitukseksi. Vähittäiskaupan alalla työskenteleville tällaisia tukia maksettiin arviolta 30 miljoonan euron edestä. Kyseisten tulonsiirtojen suhteuttaminen vähittäiskaupan alan kokonaisnettotulokseen osoitti, että niiden osuus on yhteensä vain vajaat 10 % vähittäiskaupan alan kokonaistuloksesta. Mikäli kaikille vähittäiskaupan alan osa-aikaisille palkansaajille, eli yhteensä 53 700 palkansaajalle, annettaisiin 50 euron palkankorotus kuukaudessa, olisivat palkankorotuksen vuotuiset kokonaiskustannukset niin ikään alle 10% vähittäiskaupan alan kokonaistuloksesta.

Selvityksessä saadut tulokset antavat vahvaa tukea näkemykselle, jonka mukaan palkan jatkaminen sosiaaliturvalla ei ole, ainakaan vähittäiskaupan alalla, yritystoiminnan kannattavuuden näkökulmasta taloudellisen pakon sanelema käytäntö, vaan näyttää kertovan ennemminkin tiettyntyyppisistä arvoalinnoista.

LUKIJALLE

Tämän selvityksen päätavoite on ollut koota yksiin kansiin olemassa olevaa tutkimus- ja tilastotietoa kustannuksista, joita vaillinaiset ansiotulot yhteiskunnalle ja siten veronmaksajille teettävät. Selvityksen inspiraationa ovat toimineet etenkin Yhdysvalloissa aiheen tiimoilta tehdyt viimeaikaiset tutkimukset sekä Suomessa vilkkaana käyvä julkinen keskustelu matalan palkan ja sosiaaliturvan yhdistämisestä.

Selvitys on ollut työmäärältään tiivis projekti (noin 10 viikkoa kokoaikatyöksi muunnettuna), ja se on perustunut toimeksiantoon Palvelualojen ammattiliiton (PAM) ja Niina Tannerin välillä. Käytännön toteutus on sijoittunut aikavälille 10/2016–1/2017. Aikataulun puitteissa on pyritty otta-
maan haltuun Suomen sokkeloinen sosiaaliturvajärjestelmä sekä työssäkäyvien köyhyyden syyt ja seuraukset sillä tarkkuudella kuin se on ollut mahdollista.

Palvelualojen ammattiliitosta haluan osoittaa suurkiitokset selvitystä kanssani ideoineelle tutkimuspäällikkö Antti Veirrolle sekä sitä kommentteillaan edelleen rikastuttaneelle Antti Koskelalle, Mikko Laakkoselle ja Sampsa Hamarilalle. Lämpimät kiitokset kuuluvat myös Anne Salmelalle (PAM) ja Joonas Rahkolalle (SAK) sekä Laura Vanhalalle (PAM).

Erityiskiitoksen ansaitsevat myös kaikki ne avuliaat tahot, joiden kanssa olen saanut olla yhteistyössä. Kiitokset Anita Haatajalle (Kela), Heidi Kempelliselle (Kela), Tomi Kyyrälle (VATT), Ari Virtaselle (THL), Sirkka Kiurulle (THL), Dmitri Matjushinille (Finanssivalvonta) sekä Riitta Savolaiselle (Tilastokeskus). Apunne on ollut sanalla sanoen korvaamatonta!

Lisäksi haluan osoittaa sydämelliset kiitokset sosiaalipsykologitovereilleni Katriina Rinkiselle (VTM) ja Matilda Linnavirralle (VTM) neuvokkaiden havaintojen ja virkistävien näkökulmien esiin tuomisesta. Kiitokset myös tulevalle tohtori Ville Kainulaiselle, joka on vuonna 2013 laatinut erinomaisen kirjallisuuskatsauksen työssäkäyvien köyhyydestä ja toiminut täten aihepiirin pohjustajana sekä inspiraation lähteenä (myös) minulle.

Helsingissä 22.1.2017

Niina Tanner

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	8
2. KUKA ON KÖYHÄ?	9
3. TYÖSSÄKÄYVIEN KÖYHYEDEN RISKITEKIJÄT	10
4. TYÖSSÄKÄYVIEN TOIMEENTULO-ONGELMAT KOROSTUVAT PALVELUALOILLA	11
5. "PAREMPI MATALAPALKKATYÖ KUIN TYÖTTÖMYYS" -PARADIGMA	15
6. MATALAPALKKATYÖN TEETTÄMISEN TALOUDELLISET KUSTANNUKSET VERONMAKSAJILLE PUHUTTAVAT MAAILMALLA	16
7. SELVITYKSEN ASEMOIMINEN ALAN TUTKIMUSKENTTÄÄN	17
8. AINEISTO JA MENETELMÄT	18
9. ELÄMISEEN RIITTÄMÄTTÖMÄN PALKAN "YHTEISKUNNALLINEN HINTALAPPU"	22
9.1. Työttömyysturva - Soviteltujen päivärahojen yhteiskunnalliset kustannukset arviolta 222 miljoonaa euroa vuodessa	22
9.2. Asumistuki - Yhteiskunta tukee työssäkäyviä vuosittain noin 134 miljoonalla eurolla	24
9.3. Toimeentulotuki – Työssäkäyville maksetut toimeentulotuet arviolta 40 (+-10) miljoonaa euroa vuodessa	25
10. VÄHITTÄISKAUPAN ALAN PALKANSAAJIEN VAILLINAISTEN ANSIOTULOJEN "YHTEISKUNNALLINEN HINTALAPPU" (30 MILJ. €) VOITAIISIIN KATTA VÄHITTÄISKAUPAN ALAN VOITOILLA KYMMENKERTAISESTI	27
11. YHTEENVETO	30
12. POHDINTA	30
13. LÄHTEET	32

1. JOHDANTO

Yhteiskunnassamme tuntuu elävän sitkeästi myytti, jonka mukaan työtä tekemällä välttyisi köyhyyden kurimukselta. Näin ei kuitenkaan ole, vaan Suomessa on arviolta puoli miljoonaa työssäkäyvää köyhää. (Yle, 16.6.2015.) Työssäkäyvien köyhyys liittyy kiinteästi moniin sellaisiin tekijöihin, jotka korostuvat yksityisillä palvelualoilla. Tällaisia työssäkäyvien köyhyyteen liitettyjä tekijöitä ovat esimerkiksi osa-aikaisuus, matalapalkkaisuus, maahanmuuttotausta, vähäinen koulutus ja nuori ikä¹ (Airio, 2008; Kauhanen, 2005; Latta, 2005; Peña-Casas & Latta, 2004).²

Kun työllä ei elä, kuvaan astuvat sosiaaliturvet. Palkan jatkaminen sosiaaliturvalla on ollut viime aikoina polttava puheenaie julkisessa keskustelussa. Esimerkiksi kokoomuksen kansanedustaja Zyskowicz (HS 15.8.2016) kohahdutti loppukesällä mielipidekirjoituksellaan, jossa hän esitti ansiotulojen jatkamisen sosiaalisilla tulonsiirroilla ikään kuin eräänlaisena ongelmattomana jatkeena pienille ansioille. Tämän tyyppisten ulostulojen johdosta voitaneen kuitenkin oikeutetusti kysyä, millaisen signaalin kohtuullisen palkan systemaattinen korvaaminen valtion taholta antaa yrityksille heidän velvollisuuksistaan palkanmaksajina? Jos yritystoiminta voi tuottaa samanaikaisesti omistajilleen miljoonavoittoa, minkä ei kuitenkaan tarvitse näkyä millään lailla työntekijöiden ansioissa, on vastuu kohtuullisen palkan maksamisesta käytännössä vyörytetty näiltä osin veronmaksajien hartioille.

Keskustelun tiimoilta on myös esitetty, esimerkiksi valtiosihteerin Hetemäen (HS, 10.8.2016) ja talousvaikuttajan Wahlroosin (Kaleva, 22.10.2016) toimesta, että matalapalkkatyön lisääminen olisi jollakin tapaa välttämätöntä työllisyysasteen kasvattamiseksi. Kuitenkin, kuten tullaan selvityksen kuluessa huomaamaan, ei väittämä korkean työllisyysasteen ja matalapalkkatyön teettämisen dikotomiasta vaikuta olevan tieteellisesti tarkasteltuna kovinkaan vahvalla pohjalla (Howell & Hubler, 2001; Grimshaw, 2011; Kanninen & Böckerman, 2013).

Tässä selvityksessä pyritään kartoittamaan, miten, kuinka paljon ja millä seurauksilla Suomessa maksetaan erilaisia sosiaalisia tulonsiirtoja palkansaajille, joiden ansiotyöstä saatava toimeentulo on niin vähäistä, että matalaa palkkaa täytyy kompensoida sosiaaliturvalla. Köyhyys käsitteellistetään siis ennen kaikkea ansiotulojen vaillinaisuuden ja sen johdosta syntyvän yhteiskunnallisen tuen tarpeen kautta.

Selvitys etenee siten, että aluksi esitellään joitakin köyhyystutkimuksessa yleisesti käytössä olleita köyhyyden määrittely- ja mittaustapoja (Luku 2.) ja työssäkäyvien köyhyyteen liitettyjä riskitekijöitä (Luku 3.). Tämän jälkeen, luvussa 4., tarkastellaan työssäkäyvien toimeentulo-ongelmia suhteutettuna palvelualoilla ja erityisesti vähittäiskaupan alalla työskenteleviin. Luvussa 5. pureudutaan yksityiskohtaisemmin ”Parempi matalapalkka kuin työttömyys” -paradigman paikkansapitävyyteen ja luvussa 6. eritellään joitakin aiempia tutkimustuloksia liittyen matalapalkkatyön veronmaksajille aiheuttamiin kustannuksiin. Sen jälkeen, selvityksen tavoite asemoidaan alan tutkimuskenttään (luku 7.) sekä esitellään käytettävät menetelmät (luku 8.).

Tulososio on kaksiosainen. Ensimmäisessä osassa (luku 9.) käsitellään palkkatyököyhille maksettua sosiaalisia tulonsiirtoja vuonna 2015 ja toisessa osassa (luku 10.) saadut tulokset suhteutetaan

¹ Tietyin varauksin, joita käsitellään luvussa 4.

² Kaikki eivät mainitse kaikkia tekijöitä, mutta suurin osa mainitsee suurimman osan.

vähittäiskaupan alan yleiseen kannattavuuteen samaisena vuonna. Lopuksi esitetään yhteenveto selvitystyön keskeisimmistä tuloksista (Luku 11.) sekä nivotaan tulokset osaksi laajempaa yhteiskunnallista, poliittista ja taloudellista kontekstia (Luku 12.).

2. KUKA ON KÖYHÄ?

Maailmanpankin määritelmän mukaan absoluuttisen eli äärimmäisen köyhäksi voidaan katsoa henkilö, jonka käytettävissä olevat tulot ovat alle 1,90 dollaria päivässä (Maailmanpankki, 10/4/2015). Suomen ja länsimaiden kohdalla köyhyys on kuitenkin harvoin äärimmäistä, ja absoluuttisen köyhyyden sijaan puhutaankin yleensä suhteellisesta köyhyydestä.

Köyhyydetutkimuksen klassikon Townsendin (1979, s.31) mukaan yksilöt, perheet tai ryhmät voidaan määritellä suhteellisen köyhiksi silloin, kun heiltä puuttuu resurssit, jotka mahdollistaisivat heille pääsyn yhteiskunnassa yleisesti hyväksytyyn tai tavanomaiseksi katsottuun ruokavaliioon sekä yleisesti hyväksytyihin tai totuttuihin aktiviteetteihin, elinolosuhteisiin ja palveluihin. Suhteellinen köyhyys on toisin sanoen jotakin, mikä vaikeuttaa oleellisesti ihmisen osallistumista yhteiskunnan taloudellisiin, sosiaalisiin ja kulttuurisiin toimintoihin (Sironen & Saastamoinen, 2014), ja jotakin, mikä kietoutuu hyvin voimakkaasti esimerkiksi yhteiskunnan odotuksiin ja vallitseviin sosiaalisiin konventioihin (Townsend, 1979, s. 50).

Köyhyyden määrittelyyn ja mittamiseen on sovellettu koko joukko erilaisia menetelmiä (Kangas & Ritakallio, 1996). Köyhyyttä on lähestytty esimerkiksi toimeentulotukiasiakkuuden, koetun ylivelkaantuneisuuden ja yksilön subjektiivisen taloudellisen niukkuuden kokemuksen kautta. On myös pyritty kartoittamaan sellaisia hyödykkeitä ja palveluita, joita vastaajien enemmistö pitää kaikille välttämättöminä³ ja joista köyhäksi luettavan kotitaloudelta uupuu vastentahtoisesti tietty määrä, esimerkiksi vähintään kolme (mt).

Köyhyyden määrittelyyn voidaan käyttää myös suhteellista tulometodia, joka on eurooppalaisissa köyhyysanalyseissa yleisesti käytetty (Kauhanen, 2005) ja kansainvälisesti yleisin käytössä oleva köyhyysmittari (Airio, 2005). Tuloja mitataan tuolloin ns. ekvivalenttia tulokäsitettä apuna käyttäen. Ekvivalenteista tuloista puhuttaessa tarkoitetaan niitä tuloja, jotka jäävät ruokakunnan käyttöön sen jälkeen, kun kaikki mahdolliset ruokakunnan jäsenten saamat tulot (sisältäen saadut tulonsiirrot) on otettu huomioon ja kun kaikki poismaksetut tulonsiirrot (verot, sosiaaliturvamaksut) on vähennetty.⁴

Saatu nettotulo on tämän jälkeen vielä suhteutettu ruokakunnan kokoon ja rakenteeseen käyttämällä apuna ns. muunnettua OECD:n kulutusyksikköasteikkoo.⁵ Kyseisessä asteikossa kokonais-tulot jaetaan ruokakunnan jäsenillä, joille annetaan painoarvo seuraavasti: ensimmäinen aikuinen saa painoarvon 1, seuraavat 14 vuotta täyttäneet arvon 0.5 ja alle 14-vuotiaat arvon 0.3 (mt.).

3 Tällaisia suomalaisen väestön enemmistön välttämättömiksi luokittelemia asioita olivat Kankaan ja Ritakallion (1996) tutkimuksessa (tärkeysjärjestyksessä): terveyspalvelut, lämmin ruoka vähintään kerran päivässä, pesukone, hammaslääkäri kerran vuodessa, pölynimuri, nykyaikainen asunto (suihku + WC + keskuslämmitys + sähkö + jääkaappi), mahdollisuus käyttää julkisia liikennevälineitä, kotivakuutus, puhelin, korkeintaan kaksi henkeä huonetta kohden - keittiö ja olohuone poisluettuna -, parturissa tai kampaajalla käynti vähintään kerran kolmessa kuukaudessa, sanomalehti ja pakastin.

4 Lähde: Euroopan unionin tilastovirasto, Eurostat, Ekvivalenttien tulojen (Equivalentised disposable income) määritelmä.

5 OECD:n muunnettua kulutusyksikköasteikkoo on käytetty vuodesta 2002 lähtien tulonjakotilastossa ja kulutustutkimuksessa ja se on myös Eurostatin suosittama asteikko (Lähde: Tilastokeskus, Kulutusyksikön määritelmä).

Tilastokeskuksen⁶ mukaan: ”Pienituloisia ovat henkilöt, joiden ”kotitalouden käytettävissä olevat rahatulot kulutusyksikköä kohti (ns. ekvivalentti rahatulo) ovat pienemmät kuin 60 prosenttia kaikkien kotitalouksien ekvivalenttien käytettävissä olevien rahatulojen mediaanitulosta” (Tilastokeskus, Pienituloisuuden määritelmä).

Suomessa vuonna 2015 kokoaikaisen palkansaajan mediaanibruttopalkka oli 2963 €/kk (Tilastokeskus, 2016a). Näin ollen, edellä esitetyllä mittaustavalla mitattuna, pienituloisiksi lukeutuivat ne, joiden käytettävissä olevat tulot olivat alle ~1185 €/kk (= 2963 € x 0,4). Tällä tavoin määriteltyä pienituloisuutta käytetään Euroopassa yleisesti köyhyysrajana (Sironen & Saastamoinen, 2014). Eurostatin (2015a) EU SILC-kyselytutkimuksen⁸ aineiston tarkastelu osoittaa, että Suomessa vuonna 2015 köyhyysrajan alapuolelle jäi noin 12,4 % väestöstä.

3. TYÖSSÄKÄYVIEN KÖYHYDEN RISKITEKIJÄT

Työssäkäyvien köyhyyttä, kuten köyhyyttäkin, on käsitteellistetty alan tutkimustraditiossa vaihtelevin tavoin. Työssäkäyväksi köyhäksi on kuitenkin ollut yleensä tapana määritellä henkilö, joka asuu kotitaloudessa, jossa yksi tai useampi henkilö on töissä ja joka (silti) jää köyhyysrajan alapuolelle.⁹

Peña-Casas ja Latta (2004), jotka ovat kartoittaneet työssäkäyvien köyhyyteen liittyviä tekijöitä EU-tasolla, tuovat esiin neljän tyyppisiä riskitekijöitä.¹⁰ Näitä ovat: 1) matala palkka, 2) työn laatuun liittyvät tekijät (esim. työsuhteen osa-aikaisuus ja määräaikaisuus), 3) yksilölliset tekijät (esim. etniseen vähemmistöön kuuluminen) sekä 4) kotitalouden rakenteeseen liittyvät tekijät (esim. yksinhuoltajuus). Kyseisistä riskitekijätyypeistä ainakin kolme ensimmäistä riskitekijätyyppiä näyttävät korostuvan yksityisillä palvelualoilla, joten niitä käsitellään sen vuoksi tarkemmin luvussa 4.

Neljäs riskitekijätyyppi, eli kotitalouden rakenteeseen liittyvät tekijät, tulevat hyvin esiin esimerkiksi vertailtaessa kotitalouksien köyhyysriskejä sen mukaan, kuinka monta ansionsaajaa kotitaloudessa on. Kuten esimerkiksi Latta (2005) on tuonut esiin, yhden palkan varassa olevien kotitalouksien on tutkitusti vaikeampaa päästä työssäkäynnistä huolimatta köyhyysrajan yläpuolelle, kun taas kahden palkan kotitalous on melko epätodennäköisesti köyhyysrajan alapuolella (mt.). Perheen kokoonpanoon liittyvät tekijät onkin nimetty työssäkäyvien köyhyysriskeistä jopa kaikkein keskeisimmiksi (Airio, 2008, s.77).

Mitä tulee työssäkäyvien köyhyysriskin vähentämiseen ja köyhyyden ehkäisyyn ylipäätään, on tulonsiirroilla ollut Suomessa (monen muun maan tavoin) aivan keskeinen rooli. Esimerkiksi, kuten Penttilä (2005) on tuonut artikkelissaan esiin, vuonna 2001 yli neljäsosa (28 %) Suomen väestöstä olisi lukeutunut köyhiksi ilman sosiaalisia tulonsiirtoja, kun tulonsiirtojen jälkeen heihin kuului ”enä” joka kymmenes (11 %). Työssäkäyvienkin talouksiin¹¹ kuuluvista ennen tulonsiirtoja vastaavassa tilanteessa olisi ollut 17 %, luvun pienentyessä noin 6 %:iin tulonsiirtojen johdosta (mt.).

6 Määritelmä perustuu Euroopan unionin tilastolaitoksen Eurostatin suosituksiin, ks. tarkemmin: <http://www.stat.fi/meta/kas/pienituloisuus.html>

7 Mediaani on kaikkien suuruusjärjestykseen laitettujen havaintojen keskimäinen havainto.

8 EU-SILC survey: The European Union Statistics on Income and Living Conditions

9 (Atkinson, Cantillon, Marlier, Nolan, 2002; ref. Kauhanen, 2005). Eräs seikka, joka on syytä ottaa huomioon silloin, kun käytetään kotitalouden tuloja köyhyyden mittarina, on se, että naisilla on tutkimusten mukaan rajoitetumpi vaikutusvalta perheen rahatalouteen kuin miehillä, minkä kyseinen mittaustapa voi helposti jättää piiloon (Latta, 2005).

10 Kuvaus on yksinkertaistettu. Monipuolisempi ja tarkempi, esimerkiksi maakohtaisia eroja, tutkimustulosten ristiriitaisuuksia ja sääntöjen poikkeuksia erittelevä, kuvaus löytyy Peña-Casasin ja Lattan (2004) teoksen luvusta 2. (s.31-60).

11 Tarkemmat reunaehdot Penttilä, 2005, s. 37.

4. TYÖSSÄKÄYVIEN TOIMEENTULO-ONGELMAT KOROSTUVAT PALVELUALOILLA

Suomessa työssäkäyvien köyhyys on kansainvälisesti katsottuna vähäisempää kuin EU 15 -maissa keskimäärin (Latta, 2005). Mitä tulee nykytilanteeseen, osoittaa Eurostatin EU-SILC -kyselytutkimuksen (2015b) aineiston mahdollistama taulukointi, että vain noin 3,5 % Suomen 18–64-vuotiaista työssäkäyvistä henkilöistä jäi vuonna 2015 köyhyysrajan alapuolelle. Kuitenkin on syytä muistaa, että vaikka työssäkäyvien köyhyys koskettaa määrällisesti pienehköä joukkoa, liittyy se kiinteästi moniin sellaisiin tekijöihin, jotka ovat yksityisille palvelualoille erityisen tyypillisiä. Tällaisia tekijöitä ovat esimerkiksi työsuhteen osa-aikaisuus, maahanmuuttotausta, nuori ikä, vähäinen koulutus sekä matalapalkkaisuus (ks. luvut 1. ja 3.) Seuraavassa käsitellään kyseisiä köyhyysriskitekijöitä suhteutettuna yksityisiin palvelualoihin ylipäätään sekä tämän selvityksen keskeisimpään tarkastelun kohteeseen, vähittäiskaupan alaan.

Vähittäiskaupan alan tilanne on ollut tärkeä nostaa tarkastelun keskiöön monestakin syystä. Yksi syy on ollut puhtaasti menetelmällinen (ks. luvut 8. ja 10.). Vähittäiskaupan alan tarkastelu on kuitenkin erityisen hedelmällistä myös siksi, että monet työssäkäyvien köyhyteen liitetyt tekijät konkretisoituvat erityisen hyvin nimenomaan vähittäiskaupan alalla.

Tässä luvussa päälähteinä toimivat alan tutkimuskirjallisuuden lisäksi EU:n tilastoviraston Eurostatin tilasto-ohjelmiston mahdollistamat taulukoinnit sekä Palvelualojen taskutilasto 2016. Niiltä osin kuin palvelualojen taskutilaston alkuperäislähteenä on ollut Tilastokeskus, on lähteeseen viitattu vain merkinnällä ”Lähde: Tilastokeskus”. Tämä on perusteltua, sillä asia on jo kertaalleen selvitetty PAMissa. Myös muissa yhteyksissä on käytetty vastaavaa lähdemerkintää silloin, kun tiedot perustuvat aiemmin PAMille tilattuihin aineistoihin, joiden tosiasiallisena ja alkuperäisenä lähteenä on ollut Tilastokeskus.

Eurostatin tilasto-ohjelmiston mahdollistamat laskelmat perustuvat The European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC) -kyselytutkimuksen aineistoon. Suorat linkit kyseisiin taulukointeihin löytyvät lähdeluettelon kohdasta Eurostat vuosiluvulla (2015 eli selvityksen kohteena ollut vuosi) ja kirjaintunnisteella (a/b/c) varustettuina. Tekstissä niihin viitataan seuraavasti: EU-SILC -kyselytutkimus (2015a/b/c).

OSA-AIKAISUUS

Osa-aikaisuus on merkittävä työssäkäyvien köyhyteen liitetty tekijä (Airio, 2008; Kauhanen, 2005; Latta, 2005; Peña-Casas & Latta, 2004). Esimerkiksi Suomen nykytilanteen tarkastelu osoittaa, että vuonna 2015 jopa 9 % henkilöistä, joilla oli osa-aikainen työsopimus, sijoittui Suomessa köyhyysrajan alapuolelle (EU-SILC -kyselytutkimus, 2015c), kun taas kokoaikaisten kohdalla vastaava luku oli vain noin 3 %. Tämä on sinänsä luontevaa, sillä silloin kun osa-aikatyöstä saatava palkka on sama kuin kokoaikatyöstä saatava, jää palkka väistämättä pienemmäksi tuntimäärän vuoksi. Osa-aikaisten keskimäärin pienissä ansioissa ei kuitenkaan vaikuta olevan kyse ainoastaan tehtyjen työtuntien vähyydestä. Tämän lisäksi, osa-aikatyöstä saatava palkka on keskimääräistä matalampi jo itsessään, sillä matalan palkkatason tehtävät ovat tyypillisempiä osa-aikaisissa kuin kokoaikaisissa tehtävissä (Lilja & Savaja, 2013).

Osa-aikaisten palkansaajien määrä on lisääntynyt viimeisten vuosikymmenten aikana, ja se on nykyään varsin yleinen työnteon muoto erityisesti tietyillä yksityisen sektorin palvelualoilla. Kaikkein eniten osa-aikatyötä teetetään vähittäiskaupan alalla. (Kauhanen, 2016.) Esimerkiksi tarkasteluvuonna 2015, vähittäiskaupan alan palkansaajista 38 % työskenteli osa-aikaisesti, kun vastaava luku kaikkien palkansaajien kohdalla oli noin 15 % (Lähde: Tilastokeskus).

On kuitenkin syytä muistaa, että monelle osa-aikatyön tekeminen sopii hyvin. Esimerkiksi osa-aikaisten myyjien ryhmässä yli kolmasosalla (36 %) osa-aikatyön tekemisen syynä oli vuonna 2015 opiskelu. Ongelman muodostavatkin tässä tapauksessa ne osa-aikaiset myyjät, jotka tekevät osa-aikatyötä vastentahtoisesti, millä tarkoitetaan sitä, että he ovat osa-aikaisia koko-aikatyön puuttumisen vuoksi. Ero on jälleen huomattava suhteessa kaikkien palkansaajien tilanteeseen. Osa-aikaisista myyjistä jopa puolet (48 %) tekee osa-aikatyötä koko-aikatyön puuttumisen vuoksi, kun kaikista palkansaajista ”vain” noin kolmannes (32 %) on vastaavassa tilanteessa. (mt.)

Kuinka paljon osa-aikaiset myyjät sitten tienaa? PAMin 2015 jäsenkyselyssä selvisi, että osa-aikaisen myyjän bruttoansiot olivat vuonna 2015 keskimäärin 1484 €/kk. Kun otetaan huomioon osa-aikaisen ja vastentahtoisien osa-aikaisen työn suhteellisen suuri osuus vähittäiskaupan alalla, on selvää, etteivät alle 1500 €:n keskiansiot ole millään lailla poikkeukselliset, eikä kyse niin ikään useinkaan ole työntekijän tarpeista lähtevistä joustoista.

Mitä tulee riskiin olla osa-aikainen, vaikuttaa se naisilla, nuorilla, määräaikaaisilla, tarvittaessa töihin kutsuttavilla ja matalan osaamistason omaavilla olevan koholla. Vastentahtoista osa-aikatyötä tekevien ryhmässä erityisesti naiset, keski-ikäiset ja matalan koulutustason omaavat näyttävät olevan yliedustettuina. (Kauhanen, 2008.)

Osa-aikatyöntekijöiden suurta määrää vähittäiskaupan alalla on perusteltu joustotarpeella, mikä syntyy, kun kysyntä kohdistuu tiettyihin aikoihin (TEM, 2013). Osa-aikatyön teettämisen sijaan on kuitenkin muitakin vaihtoehtoja. Esimerkiksi sesonkeja on mahdollista ennakoida, kuten onkin jo tehty seuraamalla ja analysoimalla asiakasvirtoja eri aikaväleillä. Kaupan alan TES myös mahdollistaa työnantajan kannalta hyvin joustavat työaikajärjestelyt, joita on mahdollista hyödyntää kysynnän vaihtelun mukaan ja joiden toteuttamiseen työnantajalla on oikeus, vieläpä yksipuolisella päätöksellä. Kyseiset joustot mahdollistavat esimerkiksi sen, että tunnit voidaan sijoittaa jopa noin puolen vuoden mittaiselle (26 viikkoa) tasoittumisjaksolle siten, että työaika voi olla mitä tahansa 0–48 tunnin väliltä kyseisenä aikana, kunhan se vain on kokonaisuudessaan työsopimuksessa määritellyn tuntimäärän mukainen. (mt.)

MAAHANMUUTTOTAUSTA

Mitä tulee maahanmuuttotaustaan, vaikuttaa se olevan jopa kaikkein suurin köyhyysriski vähäisen koulutuksen ohella (Latta, 2005). Maahanmuuttajien kohdalla tosin kouluttautuneisuuskaan ei tuo vastaavanlaista suojaa, sillä maahanmuuttajat ajautuvat usein koulutustaan alempiin työtehtäviin (mt.)

Peña-Casas ja Latta (2004), jotka ovat selvittäneet työssäkäyvien köyhyyttä selittäviä tekijöitä EU-tasolla, havaitsivat, että työssäkäyvillä maahanmuuttajilla ja etnisillä vähemmistöillä oli

kaikissa heidän tarkastelunsa kohteena olleissa EU-maissa suurempi köyhyysriski valtaväestöön verrattuna. Yhtenä mahdollisena syynä tähän voi olla Peña-Casasin ja Latan (2004) esiin nostama seikka: Maahanmuuttajia tyypillisesti painostetaan sektoreille, joissa tehtävää työtä arvostetaan vähemmän ja [eli] siitä maksetaan vähemmän.

Suomen yksityisillä palvelualoilla ulkomaalaistausta on hyvin yleinen. Toimialoihin, joilla on eniten ulkomaalaistaustaisia työllisiä kuuluvat Tilastokeskuksen (2016b) mukaan muun muassa siivouspalvelut, ravintolat ja vastaava ravitsemistoiminta sekä vähittäiskauppa erikoistumattomissa myymälöissä.

NUORI IKÄ

Työssä käyville myös nuori ikä näyttää muodostavan köyhyysriskin (Kauhanen, 2005; Peña-Casas & Latta, 2004). Tämän korostuneen köyhyysriskin on tuonut esiin esimerkiksi Kauhanen (2005), joka tosin on samassa yhteydessä tuonut esiin myös sen seikan, että suurimmat työtätekevien köyhien ryhmät näyttävät keskittyvän 35–54-vuotiaille. Myöskään Peña-Casaksen ja Latan (2004) katsauksessa nuori ikä ei, varsinkaan tarkasteltaessa EU-tasoa kokonaisuutena, ole suoraviivaisessa yhteydessä työssäkäyvien köyhyyteen. Esimerkiksi Suomen kohdalla riski on erityisen suuri 16–24-vuotiailla, mutta myös hieman korkeampi 55+–ryhmän kohdalla (verrattuna tälle välille sijoittuviin).

Ajankohtaisen tarkastelun Suomen tilanteeseen mahdollisti jälleen EU-SILC -kyselytutkimuksen (2015b) datan tarkastelu, joka osoitti, että 18–24-vuotiaista työssäkäyvistä henkilöistä jopa 7,5 % jäi Suomessa vuonna 2015 köyhyysrajan alapuolella, kun taas 18–64-vuotiaista työssäkäyvistä henkilöistä vastaava prosenttiosuus oli enää noin 3,5 %.

Todennäköisesti kyseessä ovat myös monenlaiset väliin tulevat tekijät, sillä esimerkiksi Latta (2005) havaitsi, että etenkin vähäisellä koulutuksella varustetulla nuorella vaikuttaa olevan kohonnut köyhyysriski. Huomattavan suuri osa palvelualoilla työskentelevistä on nuoria. Kun tukkukauppa jätetään pois tarkastelusta, ovat palvelualojen työntekijät poikkeuksetta nuorempia verrattuna kaikkiin palkansaajiin. Esimerkiksi vähittäiskaupan alalla työskentelevistä 29 % on 15–24-vuotiaita, kun kaikkien palkansaajien kohdalla vastaava osuus on vain noin 12 % (Lähde: Tilastokeskus).

KESKIASTEEN KOULUTUS

Myös vähäisen koulutuksen on havaittu olevan köyhyysriski (Airio 2008; Kauhanen, 2005; Latta, 2005). Asiaa tarkemmin eriteltyt Kauhanen (2005) on tuonut esiin mielenkiintoisen havainnon koulutukseen liittyen. Koska perustason koulutuksen suorittaneilla työvoimaan osallistuminen on selvästi vähäisempää, näyttää työssäkäyvien köyhyysriski liittyvän nimenomaan keskiasteen koulutukseen (Kauhanen, 2005).

Palvelualoilla työskentelevien palkansaajien kohdalla –tukkukauppaa lukuun ottamatta– keskiasteen koulutustaso onkin huomattavasti yleisempi kuin kaikkien palkansaajien joukossa. Esimerkiksi vähittäiskaupan alan palkansaajista 62 %:lla on keskiasteen koulutus, kun kaikkien palkan-

saajien kohdalla vastaava luku on noin 45 % (Lähde: Tilastokeskus, vuoden 2014 tiedot). Tämä antaa aiheutta olettaa, että yksityisillä palvelualoilla työskentelevillä on suurempi köyhyysriski myös koulutustason kautta.

MATALAPALKKAISUUS

Suhteellisen köyhyysrajan lisäksi voidaan puhua ns. matalapalkkarajasta. Yleisimmin matalapalkkarajaksi on ollut tapana määritellä palkkatulo, joka jää alle 2/3 kansallisesta mediaanista (Grimshaw, 2011). Vuonna 2015 kokoaikaisen palkansaajan mediaanibruttopalkka oli Suomessa 2963 €/kk (Tilastokeskus, 2016a), joten matalapalkkarajaksi muodostui näin mitattuna ~1956 €/kk (=0,66 x 2963 €/kk). Vuonna 2015 kokoaikaisen myyjän mediaanipalkka oli puolestaan 2204 €/kk (Lähde: EK). Näin ollen kokoaikaisia myyjiä ei voida suoraan lukea matalapalkkaisiksi kyseisellä rajalla mitattuna.

Kaupan alan työehtosopimuksen¹² mukaisten minimipalkkojen tarkastelu kuitenkin osoittaa, että esimerkiksi kaikki alle 8 vuotta kaupassa työskennelleet kokoaikaiset myyjät palkkaluokassa B1 (Myyjä 1) alueella Helsinki, Espoo, Kauniainen, Vantaa¹³ ovat matalapalkkaisia, mikäli heille maksetaan TES:in mukaista minimiin perustuvaa kuukausipalkkaa. Tarkemmin ottaen TES:in mukainen minimi on tällöin ensimmäisenä vuotena 1764 €/kk, kolmantena vuotena 1823 €/kk ja viidentenä vuonna 1924 €/kk. Minimipalkkojen tarkastelu on perusteltua, sillä kuten vähittäiskaupan alaa tutkineet Böckerman ja Uusitalo (2009) tuovat esiin, poikkeavat vähittäiskaupan alan myyjien palkat tutkitusti hyvin vähän TES:in mukaisista minimipalkkoista.

SUKUPUOLI

Työssäkävien köyhien kohdalla sukupuolijakauman on havaittu olevan EU-tasolla suhteellisen tasainen (Latta, 2005). Mitä tulee vuoden 2015 tilanteeseen, jäi työssäkävivistä (ikä 18–64-v.) naisista noin 3 % ja työssäkävivistä miehistä noin 4 % köyhyysrajan alapuolelle Suomessa (EU-SILC –kyselytutkimus, 2015b). Matalapalkkaiset työt ovat kuitenkin keskittyneet nimenomaan naisille (Peña-Casas & Latta, 2004, s. 34). Lisäksi sitä tekevät suhteellisesti enemmän myös nuoret, matalammalla koulutustasolla varustetut sekä esimerkiksi tiettyihin etnisiin vähemmistöryhmiin kuuluvat (Grimshaw, 2011).

Myös koko ajan lisääntynyt osa-aikatyön teettäminen koskettaa erityisesti naisia (Kauhanen, 2016). Mitä tulee osa-aikatyötä tekevien määrään suhteessa kokoaikatyötä tekeviin ja sukupuoleen, ovat luvut karua katsottavaa. Esimerkiksi vuonna 2015 jopa 19 % naispalkansaajista teki osa-aikatyötä, kun vastaava luku oli miespalkansaajien kohdalla noin 10 % prosenttia (Tilastokeskus, 2016c). Kun osa-aikatyötä tekevien joukkoa tarkastellaan edelleen kokonaisuutena sukupuolen näkökulmasta, voidaan havaita, että 70 % kaikista osa-aikatyöntekijöistä on naisia (Kauhanen, 2016). Vähittäiskaupan kohdalla tilanne on vielä tätäkin sukupuolittuneempi: jopa 90 % kaikista osa-aikaisista työntekijöistä on naisia (mt.).

Osa-aikatyö ei kuitenkaan liity palvelualojen työntekijöiden matalaan ansiotasoon ainoastaan alhaisen tuntimäärän vuoksi, vaan erot tulevat selkeästi esiin myös keskipalkkoissa, jotka ovat

¹² Kaupan työehtosopimus ja palkkaliite 1.5.2014–31.1.2017. Kaupan työntekijöiden kuukausi- ja tuntipalkat 1.9.2015 alkaen.

¹³ Muualla maassa palkka on tätäkin matalampi.

osa-aikatyössä huomattavasti matalammalla tasolla (Lilja & Sajava, 2013). Käytännössä siis esimerkiksi, vaikka keskimääräiset reaaliset keskituntiansiot olivat vuosina 2007–2010 kaikkien kaupan alan palkansaajien kohdalla keskimäärin 13 €/h, oli vastaava luku osa-aikaisten – eli pääasiassa naisten kohdalla – vain noin 10 €/h¹⁴. Samapalkkaisuutta voitaisiinkin edistää jo pelkästään osa-aikaisten tehtävien palkkatasoa kohottamalla sekä vähentämällä naisten yliedustusta osa-aikaisissa tehtävissä. (mt.)

Kaikki tässä luvussa esitellyt seikat huomioiden, voidaan suhteellisen vahvoin perustein olettaa, että työssäkäyvien köyhyys – tai ainakin palkkatyököyhyys – on yksityisten palveluolajien kohdalla sukupuolittunutta ja kallellaan nimenomaan naisiin päin. Sen taustalla, etteivät sukupuolierot näy työssäkäyvien köyhyysriskeissä selvemmin, on oletettavasti myös seikka, minkä Peña-Casas & Latta (2004) ovat tuoneet esiin; naisiin verrattuna miehet ovat useammin työssäkäyviä, joten heidän joukossaan on myös tästä syystä enemmän työssäkäyviä köyhiä.

Kaiken kaikkiaan vaikuttaa siltä, että monet köyhyyden riskitekijät korostuvat palveluolajilla. Lisäksi, jos köyhyysriskit nousevat jo näin huomattavasti yksittäisten tekijöiden johdosta, on oletettavaa, että ne kasautuessaan samalle henkilölle tai samaan kotitalouteen tuottavat vielä mitavampaa köyhyyttä, huono-osaisuutta ja inhimillistä kärsimystä palveluolajien työntekijöille, kuin mitä voisi ainoastaan yksittäisten tekijöiden perusteella olettaa.

Toisaalta on hyvä muistaa, etteivät tässä luvussa käsitellyt tekijät myöskään automaattisesti kasaudu yksittäiselle henkilölle. Esimerkiksi nuoren iän ja osa-aikatyön tekemisen syiden kohdalla on havaittu, että alle 25-vuotiailla osa-aikaisuuden syynä painottuvat useammin opinnot, kun taas yli 25-vuotiailla (25–49-v.) yleisin syy on kokoaikatyön puute (Kauhanen, 2008).

5. ”PAREMPI MATALAPALKKATYÖ KUIN TYÖTTÖMYYS” –PARADIGMA

Matalapalkkatyön teettämisen välttämättömyyttä perustellaan usein sillä, että se vähentäisi työttömyyttä. Kuitenkaan suoraviivaista, vahvaa suhdetta asioiden välille ei ole monissakaan tutkimuksissa löytynyt, vaan väitteeltä tuntuu päinvastoin uupuvan tieteellinen pohja (Grimshaw, 2011).

Esimerkiksi Grimshaw (2011), joka tarkasteli matalapalkkatyön laajuuden yhteyttä työttömyysasteeseen 21 OECD:n maan kohdalla¹⁵, havaitsi, että asioilla oli kyllä positiivinen, joskin heikko, yhteys toisiinsa. Lisäksi kun yksi maa, joka poikkesi työttömyysasteeltaan huomattavasti muista, (Puola) poistettiin tarkastelusta, muuttui yhteyden suunta lievästi negatiiviseksi. Maiden joukosta oli myös löydettävissä sekä sellaisia maita, joissa työttömyysaste oli matala samaan aikaan kun tuloerot olivat suuria ja niitä, joissa työttömyysaste oli matala samaan aikaan kun tuloerot olivat pieniä. (mt.)

Suomessa Kanninen ja Böckerman (2013) ovat tehneet katsauksen viime vuosina toteutettujen matalapalkkatyön edistämiseen tähtäävien reformien käytännön vaikutuksista Suomessa. Yksi keskeisimmistä tuloksista heidän tarkastelussaan oli, ettei työnantajille suunnatuilla työvoimakustannusten alennuksilla – esimerkiksi nuorten vähimmäispalkkojen tilapäisellä alentamisella,

¹⁴ Ilman peruspalkan päälle maksettavia palkanlisä.

¹⁵ Grimshawin (2011) oma kooste OECD:n aineistosta.

ikäntyvien palkkaamisesta saatavalla matalapalkkatuella tai työnantajille suunnatuilla sosiaaliturvamaksuvapautuksilla – ollut havaittavaa työllisyyttä parantavaa vaikutusta. Tosin, kuten Kanninen ja Böckerman (2013) tuovat esiin, kyse oli suhteellisen tilapäisistä kokeiluista, mikä saattoi olla vaikuttamassa tuloksiin. Toisaalta heidän mukaansa on hyvin mahdollista, että uusien työpaikkojen luomisen sijaan nämäkin subventiot valuivat palkkojen lisäksi lähinnä yritysjohdon taskuihin.

6. MATALAPALKKATYÖN TEETTÄMISEN TALOUDELLISET KUSTANNUKSET VERONMAKSAJILLE PUHUTTAVAT MAAILMALLA

”Working poor” -ilmiön tutkiminen¹⁶ juontaa juurensa Yhdysvaltoihin, jossa luotiin 1980-luvulla nopealla vauhdilla suuri määrä matalapalkkaisia töitä. Köyhyysongelma, jota samalla yritettiin ratkaista, ei kuitenkaan ratkennut, vaan levisi työttömien keskuudesta myös työssäkäyvien ongelmaksiksi. (Airio & Niemelä, 2004.)

Yhdysvalloissa työssäkäyvien toimeentulo-ongelmat ovat nykyisin niin mittavia, että reilusti yli puolet (63 %) sosiaalivasta¹⁷ suunnataan työssäkäyville kotitalouksille (Allegretto, Doussard, Graham-Squire, Jacobs, Thompson, D. & Thompson, J., 2013). Esimerkiksi joka toisen (52 %) yhdysvaltalaisen pikaruokatyöntekijän kotitalous joutuu turvautumaan ainakin yhteen julkisiin varoin rahoitettuun ohjelmaan. Pikaruokatyöntekijöiden perheiden toimeentulon paikkaamiseen käytetäänkin verovaroja arviolta lähes 7 miljardia dollaria vuodessa. (mt.)

Kaupan alalta vaikuttava esimerkki on Yhdysvaltojen suurin yksityisen sektorin työllistäjä, miljardivointia tahkoava Wal-Mart –kauppaketju. Wal-Martin liiketoimintamalli on tiedetty työvoimakustannusten äärimmäisestä kontrolloinnista, mikä näkyy esimerkiksi matalissa palkoissa ja työturvallisuuden vakavassa laiminlyömisessä. Samaan aikaan Wal-Martin 6-henkinen omistajaperhe omistaa yhtä paljon varallisuutta kuin noin 40 % (alimpiin tulodesiileihin sijoittuvista) amerikkalaisista perheistä yhteensä (Democratic Staff of the U.S. House Committee on Education and the Workforce.) Seuraukset veronmaksajille ovat mittavat: on arvioitu, että jo pelkästään Yhdysvalloissa veronmaksajat maksavat sosiaaliturvien muodossa noin 6,2 miljardia dollaria Wal-Martin työntekijöiden elämiseen riittämättömän palkan kompensoimiseksi (Americans For Tax Fairness -kampanja, 2014).

Työssäkäyvien laajamittainen köyhyys ei rajoitu ainoastaan Yhdysvaltoihin. Esimerkiksi Iso-Britanniassa on havaittu, että yli puolet köyhistä työikäisistä ja jopa 60 % köyhistä lapsista kuuluu työtekevään, köyhyysrajan alapuolelle jäävään kotitalouteen (Aldridge, Kenway, MacInnes & Parekh, 2012). Euroopan maita tarkasteltaessa työssäkäyvien köyhyyttä näyttää ilmenevän paljon etenkin Itä- ja Etelä-Euroopassa (ks. maakohtaiset erot: EU-SILC, 2015b).

Kohtuullisen korvauksen epäminen työstä ei ainoastaan aiheuta köyhyyttä ja huono-osaisuutta ja siirrä palkanmaksutaakkaa näiltä osin veronmaksajille, vaan se voi kostautua myös työnantajalle itselleen työntekijöiden suurena vaihtuvuutena, mistä aiheutuu kuluja. Esimerkiksi Williams,

¹⁶ Tarkemmin ottaen kyse oli uudesta innostuksesta aiheen tutkimiseen, sillä esimerkiksi köyhyyttutkimuksen pioneirit Charles Booth (1895) ja Seebohm Rowntree (1901) ovat tutkineet työväen elinoloja ja köyhyyttä jo 1800- ja 1900-lukujen taitteessa, ja se on ollut myös sosiaalipoliittisesti klassinen teema (Airio & Niemelä, 2004).

¹⁷ Tutkimuksen kohteena olleet tukimuodot eritelty Allegretton, Doussardin, Graham-Squiren, Jacobsin, Thompson, D.:n & Thompson, J.:n (2013) artikkelin sivulla 3.

McDaniel ja Nguyen (2006) havaitsivat yli 200 tutkimusta kattaneessa meta-analyysissään, että tyytymättömyys palkkatasoon oli selvässä yhteydessä aikeisiin lopettaa työ ja myös tämän aikeen toteuttamiseen.

On myös esitetty, ettei valinnan henkilöstökustannusten ja edullisten hintojen välillä tarvitse olla automaattisesti ”nollasummapeli” (Zeynep, 2012). Tämän seikan on tuonut esiin yli kymmenen vuoden ajan kaupan alaa tutkinut Zeynep Ton (2012), joka on myös pyrkinyt osoittamaan väittä-
mänsä paikkansa pitävyyden käytännön esimerkkien avulla.

Yksi tällainen esimerkki on espanjalainen jättikauppa Mercadona, jonka erottaa kilpailijoistaan muun muassa työntekijöiden korkeampi palkkataso, paremmat työsuhte-edut sekä parempi perehdytys ja etenemismahdollisuudet. Suurin osa (85 %) työntekijöistä on kokoaikaisia, kaikki työntekijät ovat vakituisia ja vaihtuvuus on vähäistä.

Työntekijöihin investoiminen on lisäksi yhdistetty sellaisiin operationaalisiin käytäntöihin (esim. toimivat logistiset ratkaisut), jotka vähentävät kustannuksia, tekevät työnteosta tehokkaampaa ja mielekkäämpää sekä parantavat asiakaspalvelun laatua ja toiminnan tuloksellisuutta. Mercadona tekee samanaikaisesti miljardivoittoa, hintatason kuuluessa markkinoiden alhaisimpiin (mt.). Esimerkin perusteella vaikuttaa siis siltä, että työntekijöihin investoimista ja taloudellisesti kannattavaa toimintaa ei ole syytä nähdä toisiaan poissulkevinä vaihtoehtoina.

Myös työsuhteen tyyppi saattaa vaikuttaa työntekijän haluun sitoutua työnantajaorganisaatioon. Tähän päätelmään tulivat Tilev ja Vanhala (2014), jotka selvittivät tutkimuksessaan työntekijöiden sitoutumista työnantajaorganisaatioon vähittäiskaupan alalla. He havaitsivat, että osa-aikaisten työntekijöiden organisaatioon sitoutuminen oli selvästi alemmalla tasolla kuin kokoaikaisten työntekijöiden. Toisaalta tulokset ovat olleet ristiriitaisia, mikä kertonee samalla jotakin oleellista siitä, että osa-aikaiset ovat hyvin heterogeeninen joukko (mt.). Esimerkiksi sillä, kenen tarpeesta osa-aikaisuus lähtee (vapaaehtoista vai vastentahtoista), on varmastikin sitoutumisen kannalta tärkeä merkitys, kuten Tilev ja Vanhala (2014) tuovat esiin.¹⁸

7. SELVITYKSEN ASEMOIMINEN ALAN TUTKIMUSKENTTÄÄN

Taloudellisen puutteen tutkimuksessa on ollut tapana käyttää tietynlaisia rajoituksia, joiden avulla köyhyyttä ja matalapalkkaisuutta on lähestytty. Tällaisia erityisen keskeisiä rajoituksia tuntuvat olevan ainakin köyhyysraja ja matalapalkkaraja, joita käsiteltiin aiemmin luvuissa 2. ja 4. Kuten ehkä muistamme, muodostui vuonna 2015 kyseisillä mittaustavoilla köyhyysrajaksi 1185 €/kk ja matalapalkkarajaksi 1956 €/kk. Tällaisten yleisesti (enemmän tai vähemmän) hyväksytyjen rajausten käyttö on hedelmällistä, sillä niiden avulla on pystytty tässäkin selvityksessä nimeämään ja arvioimaan tiettyjä köyhyysriskitekijöitä sekä tarkastelemaan esimerkiksi myyjien tilannetta yhden keskeisen köyhyysriskitekijän matalapalkkaisuuden kautta.

Tässä katsauksessa köyhyyden raja on kuitenkin hieman totutusta poikkeava. Selvityksessä ei tarkastella köyhyyttä tulonsiirtojen **jälkeen**, kuten esimerkiksi ekvivalentteja tuloja arvioitaessa. Tarkastelun keskiöön ei myöskään nosteta tilannetta **ennen** tulonsiirtoja siten, että pyrittäisiin kar-

¹⁸ (Jacobsen, 2000 & Moilanen, 2002; ref. Tilev & Vanhala, 2014)

toittamaan ansiotulojen tarkkaa euromäärää. Sen sijaan köyhyyttä lähestytään palkkatyököyhyyden käsitteen avulla, millä viitataan tässä selvityksessä tilanteeseen, jossa palkansaajan ansiotulot ovat ennen tulonsiirtoja sen verran vaillinaiset, että hänelle syntyy oikeus tiettyihin sosiaalietuuksiin. Kiinnostuksen kohteena on tuon ns. ennen–jälkeen –tilanteen aikana tapahtuvat sosiaaliset tulonsiirrot. Pyritään toisin sanoen selvittämään, kuinka paljon (mukaan valikoituneita) sosiaalisia tulonsiirtoja tarvitaan euromääräisesti, jotta tämä matala ansiotulotas saataisiin ”paikattua”. Köyhyys siis määritellään ennen kaikkea ansiotulojen vaillinaisuuden ja niiden johdosta syntyvän yhteiskunnallisen tuen tarpeen kautta.

TÄSSÄ SELVITYKSESSÄ PYRITÄÄN VASTAAMAAN SEURAAVIIN KYSYMYKSIIN:

1. Miten ja missä määrin elämiseen riittämätöntä palkkaa yhdistetään Suomessa sosiaalitukiin ja mikä on kyseisten tukien¹⁹ vuosittainen ”yhteiskunnallinen hintalappu”?
2. Mikä on edellä mainittujen vuotuisten kustannusten määrä vähittäiskaupan alan palkansaajien kohdalla?
3. Onko vaillinaisten ansioiden kompensoiminen sosiaalisten tulonsiirtojen muodossa vähittäiskaupan alalla taloudellisen pakon sanelema käytäntö?

8. AINEISTO JA MENETELMÄT

Tätä selvitystä laadittaessa on pyritty (aikarajojen puitteissa) muodostamaan mahdollisimman hyvä kokonaiskuva sellaisten keskeisimpien sosiaaliturvan muotojen vuotuisista yhteiskunnallisista kustannuksista, jotka voitaisiin ainakin pääpiirteissään tulkita vaillinaisten ansiotulojen jatkeeksi.²⁰ Suomen sosiaaliturvajärjestelmässä palkkatyököyhien elämiseen riittämätöntä palkkaa kompensoidaan muun muassa sovitelluilla päivärahoilla.

Sovittelujen päivärahojen tarkastelun kohdalla selvityksen tavoite konkretisoituu erityisen hyvin, sillä kyseisiin etuuksiin on ikään kuin jo valmiiksi sisäänkirjoitettu elämiseen riittämättömien palkkatulojen kompensatio, vieläpä korostuneen vastentahtoinen sellainen. Etuutta saadakseen hakijan on nimittäin tullut ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi TE-toimistoon, mikä tarkoittaa, että hän on –oman ilmoituksensa perusteella ja näin ollen ainakin periaatteen tasolla– valmis vastaanottamaan kokoaikatyötä. Samalla hänellä on yleensä työtuloja, jotka eivät riitä elämiseen. Tarkastelun kohteeksi on otettu soviteltujen päivärahojen lisäksi yleinen asumistuki, joka on nimenomaisesti tarkoitettu pienituloisten²¹ ruokakuntien asumismenojen kohtuullistamiseen. Toimeentulotuki on ollut viimesijaisena tukena perusteltua ottaa mukaan kartoitukseen, sillä se kertoo siitä, etteivät ansiotulot –edes yhdistettyinä tulonsiirtoihin– riitä nostamaan hakijan kotitaloutta taloudellisesta ahdingosta.

¹⁹ Tutkimukseen ovat valikoituneet soviteltu peruspäiväraha, työmarkkinatuki ja ansiöpäiväraha sekä yleinen asumistuki ja toimeentulotuki.

²⁰ Suomen sosiaaliturvajärjestelmän kuvaus ei ole kattava, vaan asioita on yksinkertaistettu. Lisäksi, koska yleiskuvaus perustuu kulloiseenkin lähteeseen, on tällä oma vaikutuksensa ajantasaisuuteen. Tiedoista, olivatpa ne sitten tilasto-ohjelmistojen avulla tuotettuja tai valmiista taulukoista peräisin olevia, on kuitenkin –milloin vain suinkin mahdollista– annettu niin tarkat tiedot, että lukija voi näin halutessaan päästä suoraan käsiksi kyseessä olevaan dataan.

²¹ Tuloilla tosin viitataan tässä muuhunkin kuin ansiotuloihin, esimerkiksi useisiin muihin sosiaalitukiin. Ks. tarkemmin: http://www.kela.fi/tulot-ja-omaisuus_tulot.

Kyseisten tukimuotojen vuotuiset yhteiskunnalliset kustannukset on pyritty arvioimaan työssäkäyvien kohdalla, jolloin yhteen laskemalla on saatu arvio elämiseen riittämättömän työn teettämisen ”yhteiskunnallisesta hintalapusta” veronmaksajille. On kuitenkin syytä korostaa, että ”yhteiskunnallinen hintalapu” on karkea arvio muun muassa siksi, että se ei kata kaikkia mahdollisia tukia, eivätkä kaikki tuet johdu suoraan, varsinkaan yksilötasolla, elämiseen riittämättömästä palkasta. Esimerkiksi ruokakunnalla on hyvin keskeinen rooli sosiaaliturvan määräytymisperusteissa, mikä ansaitsee erityishuomion tulosten luotettavuutta arvioitaessa.

SOVITELLUT PÄIVÄRAHAT

Tiedot peruspäivärahan, työmarkkinatuen ja ansiopäivärahan saajien määrästä ja keskimääräisistä etuuksista on poimittu Tilasto Suomen työttömyysturva 2015 –raportin taulukosta 5. Perustiedot sovitteluista työttömyysetuuksista on puolestaan poimittu saman julkaisun taulukosta 10., josta on myös laskettu kyseisten etuuksien kokonaiskustannukset kertomalla saajat, maksetut päivät ja €/pvä-tiedot keskenään.²²

Suurimmalla osalla eli 98 %:lla Kelan sovittelu etuus (= sovittelu peruspäiväraha/sovittelu työmarkkinatuki) on vuoden 2015 aikana sovittelu osa-aikatyöstä (97,6 %) tai satunnaisesta kokoaikatyöstä (0,4 %) saatuun palkkatuloon. Tämän lisäksi, joukossa on ollut osa-aikalomautettuja (0,1 %), joiden osa-aikaiseen palkkaan etuus on sovittelu. Yritystuloihin peruspäiväraha tai työmarkkinatuki on vuonna 2015 sovittelu 1,9 % kohdalla.

Hieman alle 7 %:lla Kelan sovitteltua työttömyysetuutta saaneista sovitteluperusteena on ollut aktiivitoimenpiteessä olon ohella tehty osa-aikatyö. Koska suurin osa sovittelusta työttömyysetuudesta maksetaan muulta kuin aktiivitoimenpiteen ajalta ja vähennysperusteena eivät ole juuri koskaan olleet yritystulot²³ tai osittainen vuorotteluvapaa²⁴, voitaneen hyvin perustein olettaa, että suurin osa sovitteltua etuutta saaneista, ei ole todennäköisesti itse valinnut tilannetta.

Sovittelun etuuden saajan etuutta ovat voineet vähentää työtulojen lisäksi muut sosiaalietuudet (esimerkiksi lasten kotihoidontuki) ja työmarkkinatukea myös vanhempien tulot. Nämä muut vähennystekijät ovat mukana keskimääräisessä etuudessa. Työttömyyskassojen kohdalla vuoden 2015 tilanteen tarkastelu osoittaa, että sovitteltuna maksetuista ansiopäivärahoista hyvin suuressa osassa sovitteluperusteena on ollut osa-aikatyö (62 %) tai satunnainen kokoaikatyö (30 %) ja vain 8 %:ssa tapauksista sovitteluperuste on ollut jokin muu eli esimerkiksi osittaiseen lomautukseen liittynyt lyhennetty työpäivä/työviikko tai yritystoiminta. Näistä tosin lomautuskin voitaneen tulkita työnantajalähtöiseksi toimenpiteeksi.

Tässä selvityksessä haluttiin edelleen verrata vähittäiskaupan alan yleistä kannattavuutta vähittäiskaupan alan palkansaajille²⁵ maksettuihin sovitteluihin päivärahoihin. Koska tietoja vähittäiskaupan alan työntekijöiden saamista etuuksista ei ollut valmiiksi saatavilla, päätettiin tiedot tilata

²² Luvut sisältävät näin ollen pyöristysvirheen. Kelan tilastoinnissa ovat mukana kaikki, joille on maksettu etuus vähintään yhden kerran vuoden aikana sovitteltuna.

²³ Toisaalta sivutoiminen tai lyhyt kokoaikainen yritystoiminta ei (luonnollisestikaan) sulje sitä seikkaa pois, että henkilö haluaisi palkkatyön.

²⁴ Heitä ei käytännössä ollut lainkaan sovitteltua peruspäivärahaa, sovitteltua työmarkkinatukea tai sovitteltua ansiopäivärahaa saaneiden joukossa.

²⁵ Yritystuloja saaneet poistettu sekä Kelan että Finanssivalvonnan tiedoista.

suoraan Kelasta ja Finanssivalvonnasta. Tarkastelun kohteeksi otettiin tarkemmin määriteltynä ISCO-ammattiluokituksen mukainen ammattiluokka ”myyjät” (52230). Tämä oli perusteltua, sillä lähes kaikki (94 %) kyseiseen ammattiluokkaan kuuluvat henkilöt työskentelevät vähittäiskaupan alalla (Lähde: Tilastokeskus).

Kelan osalta tiedot vastasivat Tilasto Suomen työttömyysturvasta 2015 –raportin taulukon 10. tietoja, mutta vain myyjien osalta ja mukana olivat kaikki Kelan etuudet yhteen laskettuna (peruspäiväraha, työmarkkinatuki, kotoutumistuki ja vuorottelukorvaus).²⁶ Tiedot oli Kelan osalta jaettu luokkiin: kaikki työtuloja ja työttömyysetuutta samanaikaisesti saaneet yhteensä/soviteltu etuus/alle suojaosan ansiotuloja saaneet.

Finanssivalvonnan osalta tiedot perustuivat Työttömyyskassat 2015 –julkaisun ”Sovitellut ansio-päivärahat vuonna 2015” -taulukon (Taulukko 14.). Ne oli jaettu luokkiin työttömyyslajin mukaan seuraavasti: yhteensä /lyhennetty työviikko/lyhennetty työpäivä/osa-aikatyö ja satunnainen kokoaikatyö. Koska alle suoja-osan ansiotuloja saaneita ei ollut Finanssivalvonnan aineistosta mahdollista erotella, ja koska kokonaiskustannuksia arvioitaessa oli keskitytty kartoittamaan soviteltuja päivärahoja, päätettiin alle suojaosan tienanneiden myyjien saamat työttömyysetuudet jättää myös Kelan osalta huomiotta.

YLEINEN ASUMISTUKI

Yleistä asumistukea koskevat tiedot saadaan osittain Kelan vuosittain ilmestyvästä asumistukitilastosta (Kelan asumistukitilasto 2015) ja osittain Kelan tilastotietokannasta Kelastosta, johon on koottu keskeisimmät tilastotiedot Kelan hoitamasta sosiaaliturvasta. Kelasto mahdollistaa haluttujen muuttujien valitsemisen, minkä jälkeen ohjelma muodostaa tiedoista raportin.

Kelastosta on valittu tarkastelun kohteeksi maksetut yleiset asumistuet²⁷, joita on tarkemmin ottaen mitattu maksettujen etuuksien euromäärällä ruokakunnan elämäntilanteen ollessa ”työssä oleva”. Muuttujalistasta on lisäksi valittu alueeksi ”koko maa” ja ikäryhmäksi, ruokakuntatypiksi sekä asunnon hallintamuodoksi ”yhteensä”. Tietokanta ei ole mahdollistanut vuosittaista tarkastelua, joten tarkastelu on tehty erikseen kaikkien kuukausien kohdalla vuonna 2015. Aikatyyppiksi on valittu ”kuukausi” ja ajaksi: 2015–01, 2015–02, 2015–03, 2015–04, 2015–05, 2015–06, 2015–07, 2015–08, 2015–09, 2015–10, 2015–11 ja 2015–12. Lopuksi kuukausikohtaiset tulokset on laskettu yhteen, jotta on saatu selville työssäkäyvien ruokakuntien yleisen asumistuen yhteiskunnalliset menot koko kyseisen vuoden ajalta. Yleisen asumistuen saajaruokakunnan muodostavat raportissa samassa asunnossa pysyvästi asuvat henkilöt tai henkilö ja ruokakuntaa edustaa asunnon haltija tai puoliso tai se, jonka nimissä vuokra- tai hallintosopimus on. Työssä olevaksi ruokakunnaksi tilastoidaan, jos ruokakunnan tuloista yli puolet on muodostunut palkka- tai yritystuloista.

Ruokakuntakohtainen tarkastelu on tämän selvityksen tavoitteiden kannalta ongelmallinen, sillä se peittää tehokkaasti alleen esimerkiksi ei-yksinasuvien yksilötason kontribuution yleisen asumistuen myöntämiseen. Toisin sanoen ei voida tietää, ovatko tuen saamiseen vaikuttaneet tietyn henkilön toimeentuloon riittämättömät palkkatulot. Tilannetta mutkistaa edelleen se, että

²⁶ Kotoutumistuen saajat siirtyivät vuonna 2015 työmarkkinatuen saajiksi ja sovitellun Kelan vuorottelukorvauksen saajia oli vain muutama.

²⁷ Tilastotietokanta Kelasto -> Raportit aiheittain -> Asumisen tuet -> Yleinen asumistuki -> Maksetut yleiset asumistuet.

tukeen vaikuttavat monet muutkin seikat kuin palkkatulot, kuten luvussa 7. oli esillä. Myös ”työssä olemista” on tarkasteltu ruokakuntakohtaisesti, joten ei voida tietää kenen tai keiden palkkatuloista (tai yritystuloista) on ollut kyse. Tämänkaltaiset seikat on syytä huomioida tuloksien luotettavuutta punnittaessa.

TOIMEENTULOTUKI

Toimeentulotuen saajia ja maksetun tuen määrää kartoitetaan toimeentulotukirekisteriin perustuvan Toimeentulotuki 2015 – ja Toimeentulotuen meno-tilasto 2015 –raportin avulla. Koska työssäkäyville kotitalouksille maksetun toimeentulotuen laajuutta ei ole erikseen eritelty kyseisissä raporteissa tai THL:n tietokannassa (Sotkanet), on lisätietojen saamiseksi käännytty THL:n asiantuntijoiden²⁸ puoleen. Heiltä onkin saatu tarkempaa tietoa tiedonkeruumenetelmiin liittyvistä rajoitteista sekä suuntaa antava arvio ansiotuloja vuoden 2015 aikana saaneille kotitalouksille maksetun toimeentulotuen määrästä. Tiedonkeruumenetelmiin liittyviä rajoitteita tarkastellaan lähemmin tulososion toimeentulotukea koskevan alaluvun (9.3) yhteydessä.

Tässä yhteydessä kuitenkin mainittakoon, että kotitalous on määrittynyt työssäkäyväksi silloin, mikäli kotitalous on maininnut marraskuussa 2015 yhdeksi tulonlähteekseen ansiotulon. Tällaisiin kotitalouksiin on kuulunut noin 6,4 % kaikista vuonna 2015 toimeentulotukea saaneista kotitalouksista (THL, 2015a). Työnteon ei toisin sanoen ole tarvinnut olla kaikkien kotitalouksien jäsenien pääasiallista toimintaa, eikä edes viitehenkilön pääasiallista toimintaa kyseisenä vuonna. Näin ollen tulosten luotettavuutta arvioitaessa on syytä muistaa, että käytännössä ansiotuloja marraskuussa 2015 saaneen kotitalouden jäsenet voivat olla missä tahansa sellaisessa elämäntilanteessa (esim. opiskelija, osatyökykyinen), jossa syntynyt toimeentulotuen tarvetta ei voida edes periaatteen tasolla yhdistää työnantajan tarjoamiin vähäisiin työtunteihin tai matalaan palkkaan.²⁹

VÄHITTÄISKAUPAN ALAN KANNATTAVUUDEN MITTAUS

Selvityksen tulokset halutaan lopuksi suhteuttaa vähittäiskaupan alan yleiseen kannattavuuteen Suomessa vuonna 2015. Apuna käytetään Tilastokeskuksen StatFin–tietokannan Yritysten rakenne ja tilinpäätös –tilastoa. StatFin–tilastotietokanta on PX-Web–tekniikalla toteutettu, keskeistä tilastotietoa Suomesta sisältävä ilmainen tietokanta, josta voi poimia tutkittavaksi halua mansa tietokokonaisuuden.³⁰

Tässä selvityksessä tietokannasta on valittu tilastoaineisto, johon on koottu tiedot yritysten tilinpäätöstiedoista. Tarkastelun kohteeksi on tarkemmin ottaen otettu Yritysten rakenne ja tilinpäätös –tilaston alavalikon kautta löytyvä tietokantataulukko 1.Yritysten tilinpäätöstiedot 2012–2015.³¹ Taulukosta on poimittu seuraavat muuttujat: Tilastovuosi: 2015, Toimiala: 47 = Vähittäiskauppa (pl. moottoriajoneuvojen kauppa), Yrityksen suuruusluokka EU-määritelmän mukaan: Kaikki yritykset ja Tiedot: Nettotulos.³² Näillä valinnoilla on tuotettu tieto vähittäiskaupan alan kokonaisnettotuloksesta³³ Suomessa vuonna 2015.

28 Suuret kiitokset suunnittelija Sirkka Kiurulle ja erikoissuunnittelija Ari Virtaselle THL:stä.

29 Jatkossa asiaa voisikin lähestyä pääasiallisen toiminnan näkökulmasta, mikä jäi tämän selvityksen puitteissa vaillinaiseksi.

30 Lähde: <http://www.stat.fi/tup/statfin/index.html>.

31 Tilastot-> Yritykset-> Yritysten rakenne- ja tilinpäätöstilasto-> Taulukot-> Tietokantataulukot -> Yritysten rakenne- ja tilinpäätöstilasto-> Taulukko 1. Yritysten tilinpäätöstiedot 2012–2015.

32 Selite: Nettotulos saadaan, kun liiketulokseen lisätään tuloslaskelman rahoitustuotot ja vähennetään rahoituskulut ja verot.

33 Nettotulosta pidetään yleisesti yrityksen varsinaisen toiminnan tulosta kuvaavana tunnuslukuna. Käytännössä kyse on yrityksen omistajille jäävästä osuudesta ennen tilikauden tulosta, joka toimii useimmiten mm. voitonjakopäätösten pohjana. (<http://www.balanceconsulting.fi/tunnusluvut/nettotulos>).

9. ELÄMISEEN RIITTÄMÄTTÖMÄN PALKKAN "YHTEISKUNNALLINEN HINTALAPPU"

Kuten aiemmin oli esillä (luku 7.) lähestytään tässä selvityksessä köyhyyttä palkkatyököyhyyden käsitteen kautta. Palkkatyököyhyydellä tarkoitetaan tilannetta, jossa ansiotulot ovat niin vaillinaisia, että ne muodostavat yhteiskunnallisen tuen tarpeen. Toimeentulo omilla ansioilla ei siis riitä, vaan henkilö, ruokakunta tai kotitalous on oikeutettu sosiaaliturvaan näiltä osin. Tarkastelun kohteeksi on tarkemmin ottaen valittu vuonna 2015 soviteltuna maksettu peruspäiväraha, ansiopäiväraha sekä työmarkkinatuki, pienituloisten asumismenojen kohtuullistamiseen tarkoitettu yleinen asumistuki sekä kaikkein viimesijaisin sosiaaliturvan muoto –toimeentulotuki.

9.1. TYÖTTÖMYYSTURVA – SOVITELTUIJEN PÄIVÄRAHOJEN YHTEISKUNNALLISET KUSTANNUKSET ARVIOLTA 222 MILJOONAA EUROA VUODESSA

Suomen työttömyysturva rakentuu pääpiirteissään kolmenlaisista etuuksista: ansiosidonnaisesta päivärahasta, peruspäivärahasta, työmarkkinatuesta ja kotoutumistuesta.³⁴ Tukien saamisen minimiehdot ja kohdentuminen eroavat toisistaan, mutta kaikille on yhteinen perustarkoitus: työttömyyden aiheuttamien taloudellisten menetysten korvaaminen. Kaikkien tukien saamisen ehtona on, että hakija on työttömänä työnhakijana Työ- ja elinkeinotoimistossa, mikä tarkoittaa samalla sitä, että hän on ilmoittanut TE-toimistolle olevansa valmis ottamaan vastaan kokoaika-työtä (mt.).

Jos työtön henkilö täyttää työssäoloehdon, mutta ei ole työttömyyskassan jäsen, on hän työttömäksi jäädessään pääsääntöisesti oikeutettu Kelan maksamaan peruspäivärahaa. Käytännössä peruspäivärahan ja ansiosidonnaisen päivärahan saamisen kohdentumisen erona on siis ainoastaan se, kuuluuko henkilö työttömyyskassaan vai ei.

Sekä ansiosidonnaisen päivärahan että peruspäivärahan saamisen edellytyksenä on lisäksi ns. työssäoloehdon toteutuminen, millä tarkoitetaan sitä, että henkilö on tehnyt vähintään 18-tuntista työviikkoa 26 viikon (noin puoli vuotta) ajan viimeisen 28 kuukauden ajalla (TYJ³⁵). Saadakseen ansiosidonnaista päivärahaa, tulee hänen lisäksi olla ollut työttömyyskassan jäsen työssäoloehdon toteutumisen aikana (TYJ).

Kolmas tukimuoto eli työmarkkinatuki on pääsääntöisesti suunnattu niille henkilöille, jotka tulevat ensi kertaa työmarkkinoille tai joiden työhistoria on niin lyhyt, ettei työssäoloehto täyty, sekä heille, joilla perus- ja ansiopäivärahan maksamisen enimmäisaika (500 päivää vuonna 2015) on täyttynyt. Työmarkkinatuen virallinen tarkoitus on työttömyysajan toimeentulon turvaamisen lisäksi olla tukemassa sijoittumista työmarkkinoille.³⁶

Työttömyysturvan maksatuksesta huolehtivat Suomessa Kela, joka maksaa työttömille perusturvaetuudet, ja työttömyyskassat, jotka maksavat jäsenilleen ansiotuloihin sidotut etuudet (Kela, 2015a).

34 Lähde: TE-palvelut, Työttömyysturva: http://te-palvelut.fi/te/fi/tyonhakijalle/jos_jaat_tyottomaksi/tyottomyysturva/index.html. Kotoutumistuen saajat siirtyivät työmarkkinatuen saajiksi vuoden 2015 alussa (Kela, 2015a).

35 Lähde: Työttömyyskassojen yhteisjärjestö TYJ, Ansiosidonnaisen päivärahan edellytykset: https://www.tyj.fi/fin/ansiopai-varaha/paivarahan_edellytykset/

36 Lähde: Kela, Määritelmät, Työmarkkinatuki

Työttömyyskassat ja Kela maksoivat työttömyysturvaetuuksia vuoden 2015 aikana yhteensä yli 5 miljardin euron edestä. Perusturvaa maksettiin noin 2 091,14 miljoonan euron ja ansioturvaa noin 2 973,15 miljoonan euron edestä. Mitä tulee työttömyysturvan rahoitukseen, oli yhteiskunnan (valtio 75 % & kunnat 20 %) osuus perusturvan kokonaisrahoituksesta vuonna 2015 yhteensä noin 95 % eli 1 970,21 miljoonaa euroa. Ansioturvan rahoituksesta yhteiskunnan osuus oli 38 % eli noin 1 129,81 miljoonaa euroa. Muita työttömyysturvaetuuksien rahoittajia olivat työttömyyskassojen jäsenet, palkansaajat sekä työnantajat (mt.).

Peruspäivärahaa sai vuoden 2015 aikana kaikkiaan noin 81 600 henkilöä, työmarkkinatukea noin 290 700 henkilöä ja ansiopäivärahaa noin 345 800 henkilöä. Keskimääräinen peruspäiväraha oli 33,38 €/pvä, työmarkkinatuki 35,72 €/pvä ja ansiopäiväraha 66,98 €/pvä (Lähde: Tilasto Suomen työttömyysturvasta 2015 –julkaisun Taulukko 5. Ansiopäiväraha, peruspäiväraha ja työmarkkinatuki vuonna 2015 saajan iän ja sukupuolen mukaan).

Työttömyysetuudet ovat oleellinen osa tukiverkostoa myös osittain työllistyneille, sillä he ovat yleensä oikeutettuja soviteltuihin päivärahoihin. Sovitellun päivärahan saajat voidaan määritellä virallisesti osittain työllistyneiksi kokoaikatyön hakijoiksi, jotka ovat osittain työllistymisensä johdosta oikeutettuja soviteltuun työttömyysturvaan (Haataja, Korkeamäki & Kyyrä, 2007). Soviteltu päiväraha sovitellaan yli 300 €:n, eli nk. suojaosan, ylittäviin työtuloihin. Alle 300 €/kk ansiotulot eivät vaikuta työttömyysetuuteen lainkaan.

Vuoden 2015 aikana soviteltua peruspäivärahaa sai noin 23 000 henkeä, soviteltua työmarkkinatukea noin 43 000 henkeä ja soviteltua ansiosidonnaista päivärahaa noin 100 200 henkeä. Kyseisen vuoden aikana soviteltuna maksettuihin peruspäivärahoihin käytettiin yhteensä noin 36 miljoonaa euroa, työmarkkinatukeen noin 66 miljoonaa euroa ja ansiosidonnaiseen noin 330 miljoonaa euroa (ks. Taulukko 1.). Yhteensä työssäkäyvien soviteltua peruspäivärahaa ja työmarkkinatukea saaneiden tukemiseen käytettiin yhteiskunnan (valtio 75 % & kunnat 20 %) taholta noin 96,6 miljoonaa euroa. Soviteltujen ansiosidonnaisten päivärahojen yhteiskunnan rahoittama osuus, oletettavasti 38 %, oli puolestaan noin 125,2 miljoonaa euroa.

Soviteltujen peruspäivärahojen, työmarkkinatuen ja ansiosidonnaisen päivärahan valtiolle ja kunnille aiheuttamat kustannukset³⁷ olivat vuonna 2015 yhteensä siis noin 222 miljoonaa euroa.

37 96 605 407, 41 € + 125 198 389, 18 € = 221 803 796, 59 €.

Taulukko 1. Soviteltuna maksetun peruspäivärahan, työmarkkinatuen ja ansiosidonnaisen päivärahan saajamäärät, keskimääräinen suuruus (€/pvä & €/kk) ja yhteiskunnalliset kustannukset miljoonissa euroissa Suomessa vuonna 2015.

SUOMEN TYÖTTÖMYYSTURVA (MAKSATUS)	KUINKA MONELLE? (SAAJAT)	KUINKA PALJON KESKIMÄÄRIN? (€/PVÄ) KUUKAUSI (=PÄIVÄRAHA € X 21,5)	KUINKA PALJON YHTEENSÄ? (SAAJA X €/PVÄ X PVÄ/SAAJA) ³⁸	MILLÄ YHTEIS- KUNNALLISILLA KUSTANNUKSILLA? (VALTION & KUNTIEN OSUUS)
PERUSPÄIVÄRAHA (KELA)	22 956	20,66 €/pvä 444,19 €/kk	36,04 milj. €	96,61 milj. € (95 %)
TYÖMARKKINATUKI (KELA)	42 954	22,81 €/pvä 490,42 €/kk	65,65 milj. €	
ANSIOPÄIVÄRAHA (TYÖTTÖMYYSKASSAT)	100 164	44,45 €/pvä 955,68 €/kk	329,47 milj. €	125,2 milj. € (38 %)

9.2. ASUMISTUKI - YHTEISKUNTA TUKEE TYÖSSÄKÄYVIÄ VUOSITTAIN NOIN 134 MILJOONALLA EUROLLA

Yleinen asumistuki on lakiin perustuva tuki, jolla pyritään vähentämään pienituloisten asumismenoja ja turvaamaan kohtuullinen asumisen taso (Kela, 2015b). Tuki on ruokakunta-kohtainen, mikä tarkoittaa sitä, että se myönnetään pääsääntöisesti kaikille samassa asunnossa pysyvästi asuville yhteisesti.³⁹ Yleiseen asumistukeen vaikuttavat asumismenojen lisäksi muun muassa ruokakunnan yhteenlasketut tulot sekä ruokakuntaan kuuluvien aikuisten ja lasten lukumäärä. Yleistä asumistukea sai vuoden 2015 lopussa yhteensä noin 246 400 ruokakuntaa, joista työssä olevia ruokakuntia oli noin 48 000.⁴⁰ Yleistä asumistukea maksettiin vuonna 2015 yhteensä noin 917,6 miljoonaa euroa (mt.)

Työssäkäyvien kotitalouksien saaman yleisen asumistuen euromääräistä laajuutta kartoitettiin Kelan tilastotietokannan mahdollistaman laskelman avulla. Mittauksen kohteeksi otettiin maksetut yleiset asumistuet ja työssä olevat ruokakunnat (ks. luku 8.). Tarkastelu tehtiin kuukausittaisena (1/2015–12/2015), sillä Kelasto ei mahdollistanut vuosittaista tarkastelua. Lopuksi kuukausittaisen tarkastelun tulokset laskettiin yhteen, jotta saatiin tukien vuotuinen summa 133 733 916 €. **Tarkastelu osoitti toisin sanoen, että työssä oleville ruokakunnille maksetun yleisen asumistuen määrä oli vuonna 2015 yhteensä noin 133,7 miljoonaa euroa.**

Köyhyyden syitä ja riskitekijöitä eriteltäessä, on asumisen kalleus nimetty yhdeksi keskeisimmistä (Sironen & Saastamoinen, 2014). Etenkin pääkaupunkiseudun kohdalla, jossa vuokrat nousevat ja kohtuuhintaisia vuokra-asuntoja on vaikea löytää, asumisen kalleuteen liittyvät ongelmat ovat

38 Lähde: Tilasto Suomen työttömyysturvasta 2015, Taulukko 10.

39 Tarkempi kuvaus asiasta: Kela 2015b, s.9.

40 Kela, 2015b, s.48, Taulukko 7. Yleisen asumistuen saajaruokakunnat 31.12.2015: ruokakunnan elämäntilanne ja ruokakuntatyyppi.

korostuneita (mt.). Samaan aikaan kun pienituloisten asumismenot lohkaisevat yhä suuremman osan heidän tuloistaan, ovat tulorajat, joilla yleistä asumistukea voidaan saada, puolestaan laskeutuneet (THL, Hyvinvointi- ja terveysserot⁴¹).

Lisäksi, kuten esimerkiksi vuoden 2015 tilanteen tarkastelu osoittaa, kattaa yleinen asumistuki heikosti tuen saajien todellisia asumiskustannuksia. Yleistä asumistukea saaneiden ruokakuntien keskimääräinen tuki oli vuoden 2015 lopussa 330 €/kk, todellisten asumismenojen ollessa keskimäärin 596 €/kk (Kela, 2015b). Työssä olevilla ruokakunnilla vastaavat luvut olivat puolestaan 282 €/kk ja 713 €/kk. (mt.⁴²). Käytännössä tällainen kuilu lisää esimerkiksi ihmisten toimeentulotukiriippuvuutta (Sironen & Saastamoinen, 2014). Kaikki nämä seikat huomioden, ei ole kovinkaan suuri ihme, jos pääkaupunkiseutu ei houkuta työn – varsinkaan huonosti palkatun sellaisen – perässä muuttajia.

9.3. TOIMEENTULOTUKI – TYÖSSÄKÄYVILLE MAKSETUT TOIMEENTULOTUET ARVIOLTA 40 (+-10) MILJONAA EUROA VUODESSA

Toimeentulotuki perustuu lakiin toimeentulotuesta (30.12.1997/1412), jossa siitä on säädetty seuraavasti:

Toimeentulotuen tarkoitus (1 §)

”Toimeentulotuki on sosiaalihuoltoon kuuluva viimesijainen taloudellinen tuki, jonka tarkoituksena on turvata henkilön ja perheen toimeentulo ja edistää itsenäistä selviytymistä. Toimeentulotuen avulla turvataan henkilön ja perheen ihmisarvoisen elämän kannalta vähintään välttämätön toimeentulo. - -”

Oikeus toimeentulotukeen (2 §)

”Jokaisella on oikeus saada toimeentulotukea, jos hän on tuen tarpeessa eikä voi saada toimeentuloa ansiotyöllään, yrittäjätoiminnallaan, toimeentuloa turvaavien muiden etuuksien avulla, muista tuloistaan tai varoistaan, häneen nähden elatusvelvollisen henkilön huolenpidolla tai muulla tavalla. - -”

Viimesijainen sosiaaliturva on siis maassamme jokaisen oikeus.

Toimeentulotuella täydennetään tavallisesti muita tuloja (STM, Toimeentulotuki). Esimerkiksi vuonna 2015 toimeentulotukea saaneista kotitalouksista 72 % mainitsi yhtenä tulonlähteenään asumistuen ja 44 % joko peruspäivärahan tai työmarkkinatuen (THL, 2015a). Sen sijaan, vain noin 6,4 % toimeentulotukea saaneista kotitalouksista sai myös ansiotuloja. Toimeentulotuen kokonaismenot olivat vuonna 2015 kokonaisuudessaan noin 740,6 milj. €. (mt.)

Kuten jo aiemmin oli esillä, kokonaiskustannusten kartoittamista nimenomaan työssäkäyvien kohdalla vaikeuttavat tietyt tiedonkeruumenetelmiin liittyvät seikat. THL, joka vastaa toimeentulotuen tilastoinnista, kartoittaa nimittäin muita kotitaloudelle maksettuja tulonlähteitä poikkeikkaustutkimuksen avulla marraskuussa, jolloin ongelmalliseksi muodostuu tämän selvityksen kannalta tiedon puute työssä käyville maksettavasta toimeentulotuen vuotuisesta euromäärästä.

41 Tarkastelu perustuu vuosien 1990–2009 tilanteeseen.

42 Taulukko 7. Yleisen asumistuen saajaruokakunnat 31.12.2015: ruokakunnan elämäntilanne ja ruokakuntatyypit.

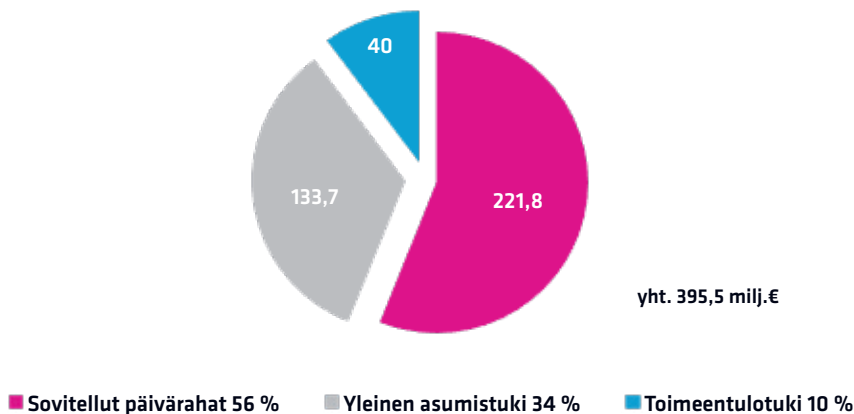
Lisäksi, kuten Ari Virtanen THL:ltä tuo esiin, toimeentulotuen saajissa on vuoden sisällä runsaasti vaihtelua, mikä näkyy esimerkiksi siinä, että marraskuun poikkileikkauksen perusteella tukea saavat kotitaloudet muodostavat vain noin puolet kaikista koko vuoden aikana toimeentulotukea saaneista kotitalouksista. Näin ollen puolet kotitalouksista ei tule lainkaan huomioiduksi marraskuun perusteella tehtävässä tilastoinnissa. Kuitenkin niille työtätekeville kotitalouksille, joille tukea maksettiin vuoden 2015 marraskuussa, maksettiin tukea koko vuoden 2015 aikana yhteensä noin 30 miljoonan euron edestä.

Nämä ja monet muut tiedonkeruumenetelmään liittyvät ongelmat huomioiden oli kuitenkin mahdollista tehdä hyvin varovainen ja karkea arvio siitä, että myös työtuloja saavien toimeentulotuen kustannukset pyörisivät vuositasolla noin 40 (+–10) miljoonan euron kieppeillä.

Kuviossa 1. on esitetty kyseisten tulonsiirtojen euromääräinen laajuus suhteessa toisiinsa. Sovitellut työttömyysetuudet muodostivat reilusti yli puolet (56 %), yleinen asumistuki hieman yli kolmasosan (34 %) ja toimeentulotuki noin kymmenesosan (10 %) kokonaiskuluista.

Vuonna 2015 Suomessa maksettiin arviolta 400 miljoonan euron edestä sosiaalisia tulonsiirtoja, joilla kompensoitiin työssäkäyvien matalaa tulotasoa. Soviteltuja työttömyysetuuksia maksettiin yhteensä noin 222 miljoonan euron, asumistukea noin 134 miljoonan euron ja toimeentulotukea – hyvin karkeasti arvioituna – noin 40 miljoonan euron edestä.

Kuvio 1. Työssäkäyvien palkan jatkeeksi tulkittavissa olevien soviteltujen peruspäivärahojen, työmarkkinatuen, ansiöpäivärahojen sekä yleisen asumistuen ja toimeentulotuen muodostamat yhteiskunnalliset kokonaiskustannukset Suomessa vuonna 2015 (karkea arvio).

10. VÄHITTÄISKAUPAN ALAN PALKANSAAJIEN VAILLINAISTEN ANSIOTULOJEN ”YHTEISKUNNALLINEN HINTALAPPU” (30 MILJ. €) VOITAIISIIN KATTAA VÄHITTÄISKAUPAN ALAN VOITOILLA KYMMENKERTAISESTI

Kaupan ala on Suomen elinkeinoelämän suurin toimiala ja työllistäjä. Esimerkiksi vuonna 2015 kaupan ala työllisti noin 284 000 henkeä. Kaupan aloista suurin työllistäjä on puolestaan vähittäiskauppa, jossa työskentelee noin 57 % kaupan alan työllisistä. Loput noin 43 % sijoittuu tukkukauppaan ja agentuuri-toimintaan (28 %) sekä autokauppaan (15 %). (Kaupan liitto, Kaupan vuosi 2015.)

Edellisessä luvussa esitettiin arvio vuonna 2015 työssäkäyville soviteltuna maksettujen peruspäivärahojen, työmarkkinatuen ja ansiopäivärahan kokonaiskustannuksista (~222 milj. €) sekä työssäkäyville maksetun yleisen asumistuen (~134 milj. €.) ja toimeentulotuen (~40 milj. €) kokonaiskustannuksista. Kyseiset kustannukset haluttiin edelleen suhteuttaa vähittäiskaupan alan palkansaajien tilanteeseen ja vähittäiskaupan alan yleiseen kannattavuuteen Suomessa vuonna 2015. Vähittäiskaupan alan kannattavuuden mittauksessa hyödynnettiin Tilastokeskuksen StatFin-tietokantaa (ks. luku 8.), jonka avulla saatiin laskettua vähittäiskaupan alan vuoden 2015 kokonaisnettotulos: 334 122 000 euroa. Koska tietoja koskien vähittäiskaupan alan palkansaajille soviteltuna maksetuista peruspäivärahoista, työmarkkinatuesta ja ansiopäivärahasta ei ollut valmiiksi saatavilla, päätettiin ne tilata erikseen Kelasta ja Finanssivalvonnasta (ks. luku 8.).

Selvisi, että vuonna 2015 Kela maksoi soviteltuja työttömyysetuuksia (peruspäiväraha, työmarkkinatuki, kotoutumistuki ja vuorottelukorvaus⁴³) ammattiluokkaan ”myyjä” kuuluville yhteensä noin 6,1 miljoonan euron⁴⁴ edestä. Tästä yhteiskunnan osuudeksi arvioitiin noin 95 %, eli ~5,8 miljoonaa.⁴⁵

Soviteltuja ansiosidonnaisia päivärahoja maksettiin myyjille vuonna 2015 puolestaan noin 12 miljoonan euron edestä, josta ~9,5 miljoonaa euroa käytettiin osa-aikatyötä, ~2 miljoonaa euroa satunnaista työtä, ~300 000 € lyhennettyä työviikkoa ja ~157 000e lyhennettyä työpäivää tekevien myyjien soviteltuihin ansiopäivärahoihin.⁴⁶ Oletus oli jälleen, että noin 12 miljoonan kokonaissummasta yhteiskunnan osuus oli 38 %, mikä tekee noin 4,57 miljoonaa euroa⁴⁷. **Yhteiskunnan myyjille soviteltuna maksamien Kelan työttömyysetuuksien ja soviteltujen ansiosidonnaisten päivärahojen kokonaiskustannukset olivat vuonna 2015 yhteensä noin 10,4 miljoonaa euroa.⁴⁸**

Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksen mukaan vuonna 2015 ammattiluokkaan ”myyjä” (5223) kuului 34 000 osa-aikaista myyjää ja 68 500 koko-aikaista myyjää. Koska vähittäiskaupassa työskenteli yhteensä 53 700 osa-aikaista palkansaajaa, oli heistä muihin kuin ammattiryhmään ”myyjät” kuuluvia noin 19 700. Ammattiryhmä ”myyjät” kattoi siis toisin sanoen vain noin 63,3 % (34 000/53 700 = 0,633) kaikista vähittäiskaupan alan osa-aikaisista palkansaajista.

43 Kotoutumistuen saajat siirtyivät vuoden 2015 työmarkkinatuen saajiksi ja sovitellun Kelan vuorottelukorvauksen saajia oli vain muutama.

44 6 139 459 €

45 6139 459 € x ,95 = 5 832 486 €

46 Sovitellut ansiosidonnaiset päivärahat myyjille: 12 024 536 €, josta lyhennetyt työviikon osuus 306 340 €, lyhennetyt työpäivän osuus 157 151 €, osa-aikatyön osuus 9 524 218 € ja satunnaisen työn osuus 2 036 828 €

47 12 024 536 € x ,38 = 4 569 324 €

48 5 832 486 € + 4 569 324 € = 10 401 810 €

Jos oletetaan, että vähittäiskaupan alan muiden kuin ammattiryhmään ”myyjät” kuuluvien, vaikkapa ammattiryhmän ”kassanhoitajat ja lipunmyyjät” versus ammattiluokan ”myyjät” välillä ei olisi kovinkaan suurta eroa sosiaalisten tulonsiirtojen nostamisen laajuudessa, voitaisiin kaikkien osa-aikaisten vähittäiskaupan alan palkansaajien nostamien tukien laajuutta ainakin periaatteessa arvioida suhteuttamalla 63,3 %:n osuus 100 %:iin. Näin laskettuna hyvin varovainen arvio olisi, että yhteiskunnan vähittäiskaupan alan palkansaajille soviteltuna maksamien Kelan työttömyysetuuksien ja soviteltujen ansiosidonnaisten päivärahojen kokonaissumma vuonna 2015 olisi yhteensä noin 16,43⁴⁹ miljoonaa euroa. Tämä vastaisi laajuudeltaan siis noin 7,4 %⁵⁰ soviteltuna maksetun peruspäivärahan, työmarkkinatuen ja ansiopäivärahan yhteiskunnallisista kokonaiskustannuksista.

Koska yleisen asumistuen ja toimeentulotuen kohdentumisesta vähittäiskaupan alan palkansaajille ei ollut ainakaan allekirjoittaneen tiedon mukaan tarkempaa tilastotietoa saatavilla, ei vastavaa laskelmaa ollut mahdollista suorittaa. Oletuksena kuitenkin oli, että laajuudeltaan suunnilleen saman suuruinen joukko vähittäiskaupan alan palkansaajista hakisi myös yleistä asumistukea ja toimeentulotukea tulojensa tilkitsemiseksi. Prosenttiosuus voisi olla toki myös pienempi, mikäli sosiaaliturvan alikäyttö kohdistuu vahvemmin jälkimmäisiin. Prosenttiosuus kuitenkin oletettiin varmuuden vuoksi yhtä suureksi. Kun samainen prosenttiosuus, eli noin 7,4 %, suhteutettiin työssä käyneille maksetun yleisen asumistuen ja toimeentulotuen yhteiskunnalliseen kokonaishintalappuun olivat vastaavat kustannukset yleisen asumistuen kohdalla noin 10 miljoonaa euroa⁵¹ ja toimeentulotuen kohdalla noin 3 miljoonaa euroa.⁵² **Vähittäiskaupan palkansaajille maksettujen sosiaalisten tulonsiirtojen ”yhteiskunnallinen hintalappu” olisi siis näin arvioituna noin 30 miljoonaa euroa.**⁵³

Suhteutettuna vähittäiskaupan alan kokonaisnettotulokseen, eli 334 122 000 euroon, vähittäiskaupan alan ”yhteiskunnallinen hintalappu” olisi vain noin 8,77 %⁵⁴ vähittäiskaupan alan kokonaisnettotuloksesta (ks. Kuvio 2.). Kyseiset tulonsiirrot voitaisiin siis maksaa erinomaisesti myös palkan muodossa ilman, että ne lohkaisisivat edes 1/10-osaa omistajille jäävästä voitosta. Tällöin ei myöskään olisi vielä huomioitu mahdollista tuottavuusvaikutusta eli sitä, minkä suuruinen arvonlisäys myynnin kasvuun mahdollisesti saataisiin esimerkiksi työvoiman pienemmän vaihtuvuuden kautta.

Toinen esimerkki, mikä kuvanee hyvin vähittäiskaupan alan kannattavuutta suhteessa myyjien palkkaukseen, on esitetty kuviossa 3. Kuten kuvioista 3. käy ilmi mikäli kaikille vähittäiskaupan alan osa-aikaisille palkansaajille annettaisiin 50 euron palkankorotus kuukaudessa, nettotulos vähenisi jälleen vain vajaat 10 %.⁵⁵ Myöskään tämän esimerkin kohdalla ei ole huomioitu mahdollista arvonlisäystä, joka toimenpiteellä mahdollisesti saavutettaisiin.

49 $(10\,401\,810e/63,3) \times 100 = 16\,432\,559 \text{ €}$

50 $16\,432\,559 \text{ €} / 221\,803\,797 \text{ €} = 7,4 \%$

51 Asumistuen vuosittainen hintalappu $133\,733\,916 \text{ €} \times 0,074 = 9\,896\,310$

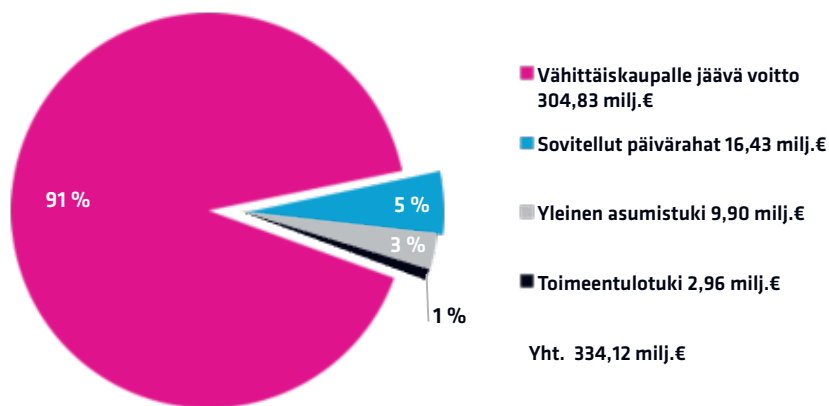
52 $40\,000\,000 \text{ €} \times 0,074 = 2\,960\,000 \text{ €}$

53 $16\,432\,559 \text{ €} + 9\,896\,310 \text{ €} + 2\,960\,000 \text{ €} = 29\,288\,869 \text{ €}$

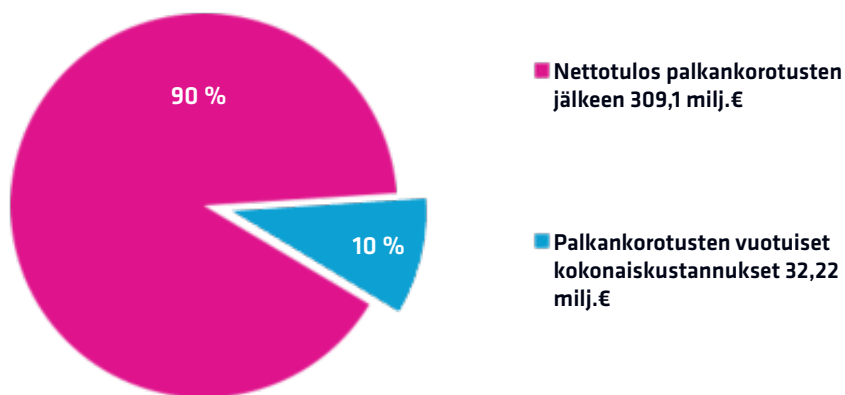
54 $29\,288\,869 \text{ €} / 334\,122\,000 = 0,0877 \rightarrow 8,77 \%$

55 $(53\,700 \times 12 \times 50) / 334\,122\,000 = 0,0964 \rightarrow 9,64 \%$

Kuvio 2. Vähittäiskaupan alan palkansaajille maksettujen soviteltujen päivärahojen, yleisen asumistuen ja toimeentulotuen arvioitu osuus vähittäiskaupan alan kokonaisnettotuloksesta Suomessa vuonna 2015.

Kuvio 3. Kaikille vähittäiskaupan alan osa-aikaisille palkansaajille (53 700 henkeä) annetun kuvitteellisen 50 €/kk palkankorotuksen kustannukset suhteessa vähittäiskaupan alan kokonaisnettotulokseen Suomessa vuonna 2015.

11. YHTEENVETO

Tämän kartoituksen teon yhteydessä selvisi, että:

- 1) Suomessa maksettiin vuoden 2015 aikana arviolta lähes 400 miljoonan euron edestä sosiaalisia tulonsiirtoja, joilla kompensoitiin vaillinaisia palkkatuloja.⁵⁶ Soviteltua peruspäivärahaa, työmarkkinatukea ja ansiopäivärahaa maksettiin yhteensä noin 222 miljoonan euron, yleistä asumistukea noin 134 miljoonan euron ja toimeentulotukea –hyvin karkeasti arvioiden– noin 40 (+–10) miljoonan euron edestä.
- 2) Vähittäiskaupan alalla työskenteleville maksettiin vuoden 2015 aikana vastaavanlaisia sosiaalisia tulonsiirtoja arviolta 30 miljoonan euron edestä.
- 3) Suomen vähittäiskaupan alan kokonaisnettotulos oli vuonna 2015 noin 334 miljoonaa euroa. Mikäli tästä vähennettäisiin vähittäiskaupan alan palkansaajille maksetut tulonsiirrot, vähenisi kokonaisnettotulos vain vajaat 10 %.
- 4) Mikäli kaikille Suomen noin 53 700 vähittäiskaupan alan osa-aikaisille palkansaajille annettaisiin 50 euron palkankorotus kuukaudessa, olisi se niin ikään laajuudeltaan vain noin 10 % vähittäiskaupan alan kokonaisnettotuloksesta.

12. POHDINTA

Sosiaaliset tulonsiirrot ovat olleet keskeisessä asemassa Suomen kehittämisessä hyvinvointivaltioksi. Tulonsiirtojen voidaan oikeastaan katsoa luovan koko hyvinvointivaltion perustan, sillä niiden avulla on saatu vähennettyä köyhyyttä ja eriarvoisuutta niin perustavanlaatuisesti. Tämä koskee myös työssäkäyvien köyhyyttä: tulonsiirroilla on onnistuttu Suomessa puolittamaan niiden työssäkäyvien kotitalouksien määrä, jotka jäisivät pelkillä ansiotuloilla köyhyysrajan alapuolelle (Airio, 2008, s. 69). Köyhyysongelma ei ole kuitenkaan missään mielessä ratkennut, sillä köyhyys koskettaa maassamme tälläkin hetkellä lähes miljoonaa ihmistä (Sironen & Saastamoinen, 2014). Lisäksi, vaikka työssäkäyvien köyhyys on Suomessa vähäistä, kohdentuvat monet köyhyyden riskitekijät nimenomaan palvelualoille. Tällaisia tekijöitä ovat esimerkiksi erilaiset työmarkkinatekijät, kuten osa-aikaisuus ja matalapalkkaisuus sekä syrjintään liittyvät tekijät, esimerkiksi maahanmuuttotausta ja sukupuoli.

Julkisessa keskustelussa on viime aikoina ollut näkyvästi esillä vaatimus matalapalkkaisen työn lisäämisestä. Sitä on puolustettu nimenomaan vaihto-ehtoisena skenaariona työttömyydelle (ks. esim. Hetemäki 10.8.2016; Zyskowicz, 15.8.2016; Wahlroos, 22.10.2016). Kun asiaa lähestytään työttömyyden kautta, on matalapalkkatyö eittämättä monelle parempi vaihtoehto kuin työttömyys, kuten Zyskowicz (15.8.2016) kirjoittaa. Mutta tarkemmin ottaen kyse on eri asiasta, nimittäin siitä, ovatko nämä asiat toisensa poissulkevia. Väittäjä korkean työllisyysasteen ja matalapalkkatyön teettämisen dikotomiasta, johon matalapalkkatyön puolestapuhujilla on tapana vedota, ei vaikuta olevan tieteellisesti tarkasteltuna kovinkaan vahvalla pohjalla (Howell & Hubler, 2001; Grimshaw, 2011; Kanninen & Böckerman, 2013).

⁵⁶ Mitattuna soviteltuna maksetun peruspäivärahan, työmarkkinatuen, ansiopäivärahan, yleisen asumistuen ja toimeentulotuen avulla.

Toisaalta, vaikka voitaisiinkin aukottomasti osoittaa, että matalapalkkatyön teettäminen vähentäisi työttömyyttä, ei se poistaisi sitä tosiasiaa, että esimerkiksi vähittäiskaupan alan työnantajat pystyisivät maksamaan tässä selvityksessä tarkasteltun kohteena olleet palkanjatkeet mennessään, ilman että se lohkaisi edes 10 % siivua vähittäiskaupan alan kokonaisvoitoista. Lisäksi olennaista on kysyä, kuinka paljon esimerkiksi köyhyys ja inhimillinen kärsimys vähenisi matalapalkkatyötä lisäämällä?

Kaiken kaikkiaan valloillaan oleva kurjistamisen eetos, jota muun muassa valtion talouskasvun nimissä hyvin voimallisesti ja uskottavasti edistetään, tuntuu epäuskottavalta tutkimustiedon valossa. Mitä tulee talouskasvun lisäämiseen, puhuvat hiljattain saadut OECD:n tutkimustulokset vahvasti nimenomaan tuloerojen *vähentämisen* tärkeydestä, mikäli kasvua halutaan lisätä (OECD, 2014).⁵⁷

Taloudelliseen pakkoon vetoavaa diskurssia vahvistetaan julkisessa keskustelussa hyvin näkyvästi myös vetoamalla ”yhteisiin” taloustalkoisiin tai yritysten yleiseen palkanmaksukyvyttömyyteen, mikä milloin estää palkkaamisen ja milloin kohtuullisen kokoisen palkan maksamisen. Tämän selvityksen tulokset antavat kuitenkin vahvaa näyttöä siitä, ettei elämiseen riittämättömän palkan maksamisessa, perustuipa se sitten suoraan matalaan palkkaan tai esimerkiksi vastentahtoisen osa-aikatyön teettämiseen, ole tosiasiallisesti kyse taloudellisesta välttämättömyydestä, vaan ennemminkin liikevoiton jakamisen oikeudenmukaisuudesta – tai oikeammin sen puutteesta. Näin voidaan toki väittää ainoastaan vähittäiskaupan alalla, kunnes asiaa on selvitetty muiden alojen kohdalla. Väitteiden tieteellinen testaaminen mahdollisimman monilla aloilla –tai esimerkiksi kaikilla palvelualoilla– olisikin hyvä tapa saada arvokasta lisätietoa asiasta.

Se, mitä työnantajien kannattaisi myös muistaa on, että työntekijöihin investoiminen on tutkitusti mahdollista yhdistää menestyksekkääseen liiketoimintaan (Zeynep, 2012). Näiden kahden ei tarvitse olla automaattisesti ”nollasummapeli”, vaan myös ”win-win” –tilanteita on olemassa.

Lopuksi on vielä korostettava, että sosiaaliset tulonsiirrot ovat olleet aivan keskeisessä roolissa inhimillisen köyhyyden ja kurjuuden vähentämisessä, minkä tulee jatkossakin olla hyvinvointiyhteiskunnan tärkein tehtävä. Kyse on kuitenkin jälleen eri asiasta: työnantajien vapauttamista sosiaalisten tulonsiirtojen osalta palkanmaksusta tilanteessa, jossa yrityksen talous on vakaalla pohjalla, on yksinkertaisesti väärin perustella yhteisen solidaarisuuden tai taloudellisen kestämyyden nimissä.

⁵⁷ Yhteys on myös tilastollisesti merkitsevä. Tosin on muistettava, että kyseisessä selvityksessä viitattiin neljään alimpaan tulodesiiliin. Tämän argumentin voima suhteessa matalapalkkakeskusteluun, riippuu siis siitä, kuinka tiukasti matalapalkkatyö määritellään.

13. LÄHTEET

Airio, I. & Niemelä, M. (2004). Turvaako työ köyhyydeltä? Tutkimus työssä olevien köyhyydestä vuosina 1995 ja 2000. *Janus*, 12 (1), 64-79.

Airio, I. (2005). Työtätekevät köyhät Suomessa. *Talous & Yhteiskunta* 2/2005, 18-22.

Airio, Ilpo (2008): Change of Norm? In-Work Poverty in a Comparative Perspective. Helsinki: Kela, *Studies in Social Security and Health* 92.

Aldridge, H., Kenway, P., MacInnes, T. & Parekh, A. (2012). Monitoring Poverty and Social Exclusion. Homestead: Joseph Rowntree Foundation. Haettu osoitteesta: http://npi.org.uk/files/2513/7484/5295/FINAL_MPSE_Findings_2012.pdf

Allegretto, S., Doussard, M., Graham-Squire, D., Jacobs, K, Thompson, D. & Thompson, J. (2013). Fast Food, Poverty Wages. The Public Cost of Low-wage Jobs In the Fast-food Industry. California: Institute for Research on Labor and Employment.

Americans For Tax Fairness -kampanja (2014). Haettu osoitteesta: <http://www.americansfortax-fairness.org/files/Walmart-on-Tax-Day-Americans-for-Tax-Fairness-1.pdf>

Askelo, S. (2009). Viimeisenä tulee toimeentulotuki. Teoksessa V. Keskinen, M. Laine, M. Tuominen ja T. Hakkarainen (toim.).

Kaupunkiköyhyyden monet kasvot. Näkökulmia helsinkiläiseen huono-osaisuuteen. (s.177-181). Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Atkinson, A., Cantillon, B., Marlier, E., Nolan, B. (2002). *Social Indicators: The EU and Social Inclusion*. Oxford: University Press.; Ref. Kauhanen (2005).

Böckerman, P.& Uusitalo, R. (2009). Minimum wages and youth employment: Evidence from the Finnish retail trade sector. *British Journal of Industrial Relations*, 47, 388-405.

Democratic Staff of the U.S. House Committee on Education and the Workforce (2013). The Low-Wage Drag on Our Economy: Wal-Mart's low wages and their effect on taxpayers and economic growth. An update to the 2004 report: "Everyday Low Wages: The Hidden Price We All Pay for Wal-Mart". (5/2013).

Eurostat, Köyhyysriskin (At-risk-of-poverty rate) määritelmä. Haettu osoitteesta: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:At-risk-of-poverty_rate

Eurostat, Ekvivalenttien tulojen (Equivalentised disposable income) määritelmä. Haettu osoitteesta: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Equivalentised_disposable_income

Eurostat: EU-SILC -kyselytutkimus (2015a). At-risk-of-poverty rate by poverty threshold, age and sex. Haettu osoitteesta: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_li02&lang=en

Eurostat: EU-SILC -kyselytutkimus (2015b). In-work at-risk-of-poverty rate by age and sex. Haettu osoitteesta: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_iw01&lang=en

Eurostat: EU-SILC -kyselytutkimus (2015c). In-work at-risk-of-poverty rate by full-/part-time work. Haettu osoitteesta: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_iw07&lang=en

Finlex. Laki toimeentulotuesta: 1 § & 2 § (30.12.1997/1412). Haettu osoitteesta: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19971412>

Finlex. Laki täydentävästä toimeentulotuesta: 7 c § (29.12.2005/1218). Haettu osoitteesta: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19971412>

Grimshaw, Damian (2011). What do we know about low-wage work and low-wage workers? Analysing the definitions, patterns, causes and consequences in international perspective. Geneva: International Labour Office.

Haataja, A., Korkeamäki, O. ja Kyyrä, T. (2007). Soviteltu työttömyysetuus: kohdentuminen, toimeentulo ja vaikutus työllistymiseen. Tiivistelmä tutkimushankkeen tuloksista. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus 2007:40. Haettu osoitteesta: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/73578/Selv200740.pdf?sequence=1>

Helsingin Sanomat (10.8.2016). [Kotimaa]. Valtiosihteeri Hetemäki: ”Suomalaisten pitää hyväksyä palkkaerojen kasvu, jotta työllisyys paranisi.” Haettu osoitteesta: <http://www.hs.fi/kotimaa/art-2000002915098.html>

Howell, D. & Huebler, F. (2001). Trends in earnings inequality and unemployment across the OECD: Labor market institutions and simple supply and demand stories. CEPA Työpöytäkirja nro. 23. New York, Centre for Economic Policy Analysis, New School University.

Jacobs, K., Perry, I. & MacGillvary, J. (2015). The High Public Cost of Low Wages Poverty-Level Wages Cost U.S. Taxpayers \$152.8 Billion Each Year in Public Support for Working Families. UC Berkeley: Center for Labor Research and Education.

Jacobsen, D.I. (2000) Managing increased part-time: does part-time work imply part-time commitment? *Managing Service Quality* 10 (3), 187–200. Ref. Tilev & Vanhala (2014).

Kaleva (22.10.2015). Wahlroos Ylellä: Matalapalkkatöiden vaihtoehtona on vain työttömyys. Haettu osoitteesta: <http://www.kaleva.fi/uutiset/kotimaa/wahlroos-ylella-matalapalkkatoiden-vaihtoehtona-on-vain-tyottomuus/741540/>

Kangas, O. & Ritakallio, V-M. (1996). Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. *Stakes tutkimuksia*, 65. Turun yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos.

- Kauhanen, M. (2005). Työtätekevät köyhät Suomessa. *Talous & Yhteiskunta* 2/2005, 30-34.
- Kauhanen, M. (2008). Part-Time Work and Involuntary Part-Time Work in the Private Service Sector in Finland. *Economic and Industrial Democracy* 29, 217-248.
- Kauhanen, M. (2016). Osa-aikatyö ja työaika-ohjeet. *Talous ja yhteiskunta* 2/2016, 46-52.
- Kaupan liitto. Kaupan vuosi 2015. Kaupan alan avainlukuja 2015. Haettu osoitteesta: <https://kaupanvuosi.fi/vuosi-lyhyesti/kaupan-avainlukuja-2/>
- Kaupan TES. Palvelualojen ammattiliitto PAM ry ja Kaupan liitto (2014). Kaupan työehtosopimus ja palkkaliite 1.5.2014–31.1.2017. Libris Oy. Haettu osoitteesta: <https://www.pam.fi/media/pdf-tes-sit/kaupan-tes-1.5.2014-31.1.2017.pdf>
- Kela, Määritelmät, Työmarkkinatuki. Haettu osoitteesta: <http://www.kela.fi/tyottomat>
- Kela (2015a). Tilasto Suomen työttömyysturvasta 2015. Haettu osoitteesta: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/167547/Tilasto_Suomen_tyottomyysturvasta_2015.pdf
- Kela (2015b). Kelan asumistukitilasto 2015. Haettu osoitteesta: http://www.kela.fi/documents/10180/1630858/Kelan_asumistukitilasto_2015.pdf/b2981335-9970-4222-94fa-92e32ef29064
- Kuivalainen, S. (2007). Toimeentulotuen alikäytön laajuus ja merkitys. *Yhteiskuntapolitiikka* 72/1. Kuntainfo 5/2014. Haettu osoitteesta: http://stm.fi/documents/1271139/1427700/Kuntainfo+5_2014_viestint%C3%A4+271114.pdf/4ba3637b-93fb-47d3-9a61-7c8af6d8cba0
- Latta, M. (2005). Työtätekevät köyhät Suomessa. *Talous & Yhteiskunta* 2/2005, 12-18.
- Lilja, R. & Savaja, E. (2013). Sukupuolten välinen palkkauksellinen tasa-arvo yksityisillä palveluilla. Helsinki: Palkansaajien tutkimuslaitos.
- Maa- ja metsätalouden kehittäminen. The World Bank (10/4/2015). The international poverty line has just been raised to \$1.90 a day, but global poverty is basically unchanged. How is that even possible? Haettu osoitteesta: <http://blogs.worldbank.org/developmenttalk/international-poverty-line-has-just-been-raised-190-day-global-poverty-basically-unchanged-how-even>.
- Maczulskij, T. (2016). Työttömyyskassoihin kuulumattomilla on suuri työttömyysriski. *Talous ja yhteiskunta*, 3|2016, 44-49.
- Matjushin, D., Ormo, P. & Pearlman, J. (2015). Työttömyyskassat 2015. *Finanssivalvonta*.
- Moilanen, L. (2002). Voimavarat ja elämisen hallinta tyypillisessä ja epätyypillisessä työssä palvelualalla. *Työpoliittinen Aikakauskirja*, 3, 91–106. Ref. Tilev & Vanhala (2014).

PAM (2016). Palvelualojen taskutilasto. Haettu osoitteesta: https://www.pam.fi/media/1.-materiaalipankki-tiedostot-nakyvat-julkisessa-materiaalipankissa/tilastot-ja-tutkimukset/taskutilasto2016_nettiin.pdf

Peña-Casas, R. & Latta, M. (2004). Working poor in the European Union. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.

Penttilä, I. (2005). Työtätekevät köyhät ja tulonsiirrot. *Talous & Yhteiskunta* 2/2005, 35-41.

Silvasti, Lempiäinen ja Kankainen (2014). Eriarvoisuuden uudet paikat. Teoksessa K. Lempiäinen ja T. Silvasti (toim.). Eriarvoisuuden rakenteet -Haurastuvat työmarkkinat Suomessa. (s. 7-19). Tampere: Vastapaino.

Sironen, J. & Saastamoinen, U. (2014). Köyhyys -Syyt ja seurauksia. Suomen köyhyyden ja syrjäytymisen vastainen verkosto EAPN-Fin. Helsinki: Fram Oy.

STM (2013). Toimeentulotuki. Opas toimeentulotukilain soveltajille. STM:n hallinnonalan avoin julkaisuarkisto Julkari.

TEM (2013). Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Osa-aikatyötä selvittäneen työryhmän muistio. Työ ja yrittäjyys, 6/2013.

THL (2015a). Toimeentulotuki 2015 -raportti. STM:n hallinnonalan avoin julkaisuarkisto Julkari. Haettu osoitteesta: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131612/Tr19_16.pdf?sequence=1

THL (2015b). Toimeentulotuen menot 2015 -raportti. STM:n hallinnonalan avoin julkaisuarkisto Julkari. Haettu osoitteesta: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/130609/Tr10_16.pdf?sequence=5

THL, Hyvinvointi- ja terveyserot. Asuminen. Haettu osoitteesta: <https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/hyvinvointi/asuminen>

Tilastokeskus, Kulutusyksikön määritelmä. Haettu osoitteesta: <http://www.stat.fi/til/tjt/kas.html>

Tilastokeskus, Ekvivalentin tulon määritelmä, Suomen virallinen tilasto (SVT): Tulonjakotilasto [verkkajulkaisu]. ISSN=1795-8121. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 18.12.2016]. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/tjt/kas.html>

Tilastokeskus (2016a). Suomen virallinen tilasto (SVT): Palkkarakenne [verkkajulkaisu]. ISSN=1799-0076. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 18.12.2016]. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/pra>

Tilastokeskus (2016b). Suomen virallinen tilasto (SVT): Työssäkäynti [verkkajulkaisu]. ISSN=1798-5528. työttömien taustat 2013, Liitetaulukko 3. Toimialat, joilla eniten ulkomaalaistaustaisia työllisiä ja ulkomaalaistaustaisten työllisten osuus kaikista työllisistä vuonna 2013, %. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 18.12.2016]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/tyokay/2013/03/tyokay_2013_03_2015-10-02_tau_003.fi.html

Tilastokeskus (2016c). Suomen virallinen tilasto (SVT): Työvoimatutkimus [verkkajulkaisu]. ISSN=1798-7830. työllisyys ja työttömyys 2015, 2 Työllisyys ja työttömyys vuonna 2015 . Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 3.1.2017]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/tyti/2015/13/tyti_2015_13_2016-04-12_kat_002.fi.html

Tillev, K. & Vanhala, S. (2014). Osa-aikainen työ ja organisaatioon sitoutuminen vähittäiskaupassa. LTA 3/14, 189-210.

Townsend, P. (1979). Poverty in the United Kingdom. A Survey of Household Resources and Standards of Living. Harmondsworth: Penguin Books.

Williams, L., McDaniel, M. & Nguyen, N. (2006). A Meta-Analysis of the Antecedents and Consequences of Pay Level Satisfaction. Journal of Applied Psychology, vol 91, No. 2, 392– 413.

Zeynep, T. (2012). Why “Good Jobs” are good for retailers. Harvard Business Review 1-2 / 2012. Haettu osoitteesta: <https://hbr.org/2012/01/why-good-jobs-are-good-for-retailers>

Zyskovicz, B. (15.8.2016) Parempi pieni palkka kuin työttömyys. [Mielipide]. Helsingin Sanomat.

Yle uutiset, Kotimaa (11.5.2015). Sosiaaliturvan alikäyttö tulee meille kalliimmaksi kuin väärinkäyttö – ”Moni tukeutuu mieluummin pikavippeihin”. Haettu osoitteesta: <http://yle.fi/uutiset/3-8447134>

Yle uutiset, Kotimaa. (16.6.2015). Työllä pärjääminen on myytti – Suomessa on puoli miljoonaa työssäkävää köyhää. Haettu osoitteesta: <http://yle.fi/uutiset/3-8078329>

Tämän keskustelunavauksen tarkoituksena on tuoda näkyväksi sitä, miten, kuinka paljon ja millä seurauksilla Suomessa maksetaan erilaisia sosiaalisia tulonsiirtoja vaillinaisen ansiotulotason kompensoimiseksi. Tarkastelun keskiöön on nostettu vähittäiskauppa, joka on tiedetty muun muassa matalista palkoistaan, suuresta osa-aikaisten työntekijöiden määrästä sekä naisvaltaisuudestaan.

ISSN 2242-5462

ISBN 978-952-9721-00-9

